

Maskarak Euskal Herriko tradizioan^{1,2}

(Masks in Basque tradition)

Quijera Pérez, José A.; Osa Muñoa, Nekane
Eusko Ikaskuntza. Miramar Jauregia. Miraconcha, 48.
20007 Donostia

BIBLID [1137-859X (2008), 11; 47-80]

Jaso: 98.12.09
Onartu: 06.10.06

Maskara, Euskal Herriko zein beste lekuetako jai-errito desberdinen elementu osagarria da. Maskaren ikerketa lan honek aspektu etnografikoetatik sortzen da anda-lanean oinarrituz. Maskaren eite desberdinak jasotzen dira, irizpide batzuen bitartez sailkatu eta aztertuz. Gainera, maskara ba-koitza bere jai edo erritoan bertan kokatzen da. Horrela, ikerlari eta irakurleari bere izaera ulergarriago bihur dakiok. Azkenik, inguruko maskarak Euskal Herrikoei alderatzen zaizkie kasu batzuetan.

Giltza-Hitzak: Maskara. Mozorroa. Neguko jaiak. Udaldiko jaiak.

La máscara es un elemento complementario de diferentes fiestas y ritos tanto de Euskal Herria como de otros lugares. El presente trabajo de investigación surge de sus aspectos etnográficos y se basa en el trabajo de campo. Se recogen diferentes tipos de máscaras y se las clasifica y estudia según determinados criterios. Además, cada máscara se sitúa en su fiesta o rito correspondiente. De esta forma, el carácter de la misma resultará más comprensible tanto para el investigador como para el lector. Por último, en algunos casos se comparan máscaras del entorno con las correspondientes a Euskal Herria.

Palabras Clave: Máscara. Disfraz. Fiestas de invierno. Fiestas de verano.

Le masque est l'un des éléments qui fait partie des différents rites festifs, aussi bien au Pays Basque qu'ailleurs. Cette étude sur le masque en aborde les aspects ethnographiques sur la base d'un travail de terrain. Il présente différents types de masques, classés et analysés en fonction de différents critères. Avec, en outre, l'association de chaque masque à sa fête ou à son rite correspondant, afin de faciliter la compréhension et l'étude, tant du chercheur que du lecteur. Et, pour terminer, quelques comparaisons des masques du Pays Basque avec ceux des régions voisines.

Mots Clé : Masque. Déguisement. Fêtes d'hiver. Fêtes d'été.

---

1. Oharra: idazlan hau osatzen duten pasarte hauek egindako ikerketa zabalaren laburpen txikia da, Eusko Ikaskuntzaren web orriari izen bereaz eta haren zabalatasun osoz aurkitzen dena. Beraz, irakurle interesatua gonbidatzen dugu lanaren aldaera informatikoan murgil dadin adierazpen zabala, oin oharrak, beste testuekiko nondik norakoak, informatzaileen datuak, bibliografia, baliabide grafiko eta abar sakonki jaso ditzan: www.eusko-ikaskuntza.org/eu/publicaciones/coleccion/monografias/folklore.

2. Lan honek Eusko Ikaskuntzaren 1998. urteko ikerketa laguntza jaso du.

1. MASKARAREN INGURUAN

Oro har, kultura desberdinetan oso objektu esanguratsu eta erabilgarria den maskara erritoaren eskutik gauzatzen da. Maskararen testuingurua errittoa bera da. Erritotari lotuta ez dagoen maskara bizia zailtasun handiz aurkituko da nonbait. Hots!, “bizirik” esan dugu. Maskara edo masken euskarria erritotian sustraitzen bada, ezinbestekoa dagokigu adigai honen mamia begirada bat ematea. Erritotia kultu erlijiosoaren osagaia da. Zehatzago esanda oraingoz: nolabait, erritotia kultu erlijiosoaren adierazpen eta gaurkotze kolektiboa da. Hala ere, emandako definizioa ez dago osatuta. Edo gutxienez, soziologikoak diren beste adierazpenei lekua eman beharko lieke. Edozein kasutan, erritotia eta erlijioaren arteko lotura mamitsua behin eta berriz aipatuta suertatzen da erritotaren definizioetan. Eta inguru erlijioso horretan maskara kokatzen da. Ohar zehatza eman behar dugu orain: maskara erritotari lotuta dagokion arren, bien partaidetza etengabea ez da nahitaezkoa. Erritotia asko daude, Euskal Herrian eta kanpoaldean ere, zalantzarik gabe. Baina erritotia guztietan maskak ez dute parte hartzen, kasu batzuetan bakarrik baizik. T. Teutek erritotetako karatularen adierazpen erlijiosoaren bidean sakontzen du, hain zuzen ere, objektuaren funtzioa finkatu nahi duelarik³.

Basically, a mask is a disguise. Its function may be to personify spirits, gods or ancestors, to assume social control, to educate or to elude responsibility for one's actions. – eta horrelako hitz esanguratsu eta nagusietan jarraitzen du – The use of mask is almost exclusively restricted to men – even when, as is often the case, the characters represented are female.

Funtzioak, ikerlari askok ikuspuntu berdinerara jo dute orain arte. Izipiritu, jainko edota arbasoak gauzatu eta gaurkotzea maskararen definizio gehienetan agertzen den funtsezko osagarritzat hartzen da. Goikoa bezalako adierak indartzeko, antropologoak eskuarki garapen gutxiko kulturetara zuzendu dira, edota kultura garatuak deiturikoen iraganera. Erritotia jasotze gain, mitotia kantzara ekarri dute. C. Lévy-Strauss antropologo estrukturalistak ezin du planteatu maskararen ikerketa, hau ez bada garatzen mitotiekiko fluxu etengabea⁴, hau da, ezin du burutu maskararen azterketa ez bada mitotia eta erritotaren eskuetatik helduta:

... ni más ni menos que los mitos, las máscaras no se pueden interpretar en sí mismas y por sí mismas, como objetos separados. Considerado desde el punto de vista semántico, un mito no adquiere sentido sino una vez devuelto al grupo de sus transformaciones; igualmente, un tipo de máscara, considerado desde el solo punto de vista plástico, réplica de otros, cuya éntasis y colores transforma asumiendo su individualidad. Para que esta individualidad se oponga a la otra máscara, es preciso y basta que impere una misma relación entre el mensaje que la primera máscara tiene por su función transmitir o connotar y el mensaje que, en la misma cultura o en una cultura vecina, la otra máscara se encarga de vehicular. Desde este punto de vista, por consiguiente, deberá apreciarse que las funciones sociales o religiosas asignadas a los diversos tipos de máscaras que oponemos para comparar guardan,

3. Teuten, T., “Masks”, 8 or., (London, 1995).

4. Lévy-Strauss, C., “La vía de las máscaras”, 18-19 or. (Mexiko, 1989).

entre ellas, la misma relación de transformación que la plástica, el grafismo y el colorido de las máscaras mismas, consideradas como objetos materiales. Y en vista de que a cada tipo de máscara se vinculan mitos que tienen por objeto explicar su origen legendario o sobrenatural y fundar su papel en el ritual, la economía, la sociedad, una hipótesis consistente en extender a obras de arte (pero que no son solamente eso) un método que se ha puesto a prueba en el estudio de los mitos (que son también eso) hallará verificación si, en último análisis, conseguimos sacar a la luz, entre los mitos fundadores cada tipo de máscara, relaciones de transformación homólogas de aquellas que, desde el punto de vista plástico nada más, prevalecen entre las máscaras propiamente dichas.

Bere helburua maskaren adiera ulertzea da, azken batean. Objektuaren plastikotasuna adierazgarria baldin bada, eta horrela da, ikerketa ezin da maila horretan gelditu, sakonagoa izan behar du, funtsezko oinarrietara jo arte. Bere semantika erlijiosoan onartzen du aho betean. Baina, honekin batera, parekotasunez, gizarte baloreak jokora ekartzen ditu. Antropologo ospetsu honek landutako ikerketetan, objektua bera eta erritoaren ildotik mitoaren esparrua erabiltzeko aukera ezin hobea izan du, mitoa bizirik baitzegoen. Euskal Herrian gauzak ez dira horrela gaur egun. Errito eta maskara, maila jakin batean behintzat, bizirik daudela baieztatu dezakegu (ez kasu guztietan, halere). Baina, mitoaz ezin dugu gauza berdina adierazi. Ez badugu hipotesiaren eremura jotzen (non, azken denboraldian hainbeste balizkoren ondorioz, baieztatu gabekoa fikzioaren tresna bihurtu dela dirudien), gure kokapen sendo bakarria errittoa da. Landa-lanean errittoa behatzen dugu gure inguruan, baina errittoi dagokion mitoaz hitz bizardun gutxi! Hau da errealitatea. Hortik aurrera, hipotesiak luza daitezke, baieztatzeko zailtasun ikaragarriak aurkitzen dituztenak gehienetan.

Erritoetan, oro har eta era globalean hitz eginez, maskara gizonari dagokio, ez emakumeari (salbuespen batzuk, gutxi hala ere, ematen dira), nahiz eta irudikatutakoak emezkoren ezaugarriak erakutsi, ezaugarri batzuk ala izaki zeharo emakumezkoa izan. Maskek parte hartzen duten errito kanpotarrak behatzen baditugu, baieztapen hau onartu behar dela aitortzen dugu. Han hemenka kultur herritarretan maskaradunak gizonak izan ohi dira. Beste egoera desberdinak dira korte, antzerki, balet edo hiri nagusietako jaietan aurkitzen ditugunak. Edozein modutan, azken hauek ez dira gure ikerketarako esparruak orain. Lehen esan dugun bezala, euskal maskara herritarrak aztergaitzat hartzen ditugu, ez beste edozein motatakoak. Euskal Herrian gauza bera gertatzen da. Udako maskaradunak gizonak dira, eta inoiz emakume maskaradunak egon diren ezin dugu baieztatu, ez eta ere aipatu hipotesi bezala, inongo daturik hara ez baikaitu eramaten. Neguko maskarek mutil edo gizonen aurpegiak estali dituzte aurreko mendearen hirugarren hamarkada arte. Landa-lanak baieztatu digun bezala, XX. mendean emakume maskaraduna aurkitu badugu nonbait, honek ez ditu maskara herritarrak erabili, dendetan erositakoak baizik, kartoizkoak normalki. Hala eta guztiz ere, inauterien berpizkundetik aurrera, erritoetan emakume maskaradunek ere parte hartu eta hartzen dute. Aldi berean, Euskal Herriko maskaradunek erritorako janzkeran emakumezko elementuak gehitu badituzten ere, papera gizonaren eskuetan gelditu da.

Landa-lanaren ondorioek lagunduta, Euskal Herriko inguru tradizionaletan maskarak bi ospakizun edota errito motetan suertatu dira. Alde batera, maskak neguko

jaiei indarki lotuta egon direla, eta oraingoz badaudela, erraz beha daiteke. Batez ere inauteriak direla eta, objektu hauek eite desberdinez gauzatu dira. Bestera, ordea, udako jai ezberdinen eskutik kaleratu dira. Lehenengo kasuaz informazio eta eredu askok iraindu digute. Bigarrenaz, berriz, ez hainbeste. Hala eta guztiz ere, udako maskaren iragan oparoaz zerbait jakiteko nahian aritzen garenean, artxiboek hitza badute. Aurreko guztia dela eta, nolabait Euskal Herriko maskarak sailkatzeko grina edo beharra badugu, urtarorearen arabera egin dezakegu. Hots!, urtarorekiko harremanetan esan nahi dugu, hau da, urtaroei dagozkien errittoa da gakoa. Horrela, alde batetik neguko maskarak izan ditzakegu, talde aberatsa osatuz. Bestetik, udako maskarak aurkitzen ditugu. Azken multzo hau gaur egun ez da hain handia, baina iragan emankorra izan duela erraz baieztagarria da. Beste aldetik, bigarren kasuan sailkapena jai desberdinen arabera azal dezakegu. Horrela, Gorpuztai jaietako maskarak aurki ditzakegu, edota herriko zaindarien jaietakoak. Beraz, sailkapen-bide honen giltza urtaro eta erritoen arabera finkatzen da. Aitzitik, hau ez da bide edo aukera bakarria maskaren sailkapena xedea delarik. Eiteek beste atea zabaltzen digute. Hemen, esate baterako, objektuaren ezaugarri formalak behatzen ditugu. Hau dela eta, maskara antropomorfitakoak daudela ikusten dugu, edo zoomorfitakoak, edota zehaztugabeak. Kasu hauetan, gainera, azpimultzoak definitzen dira, abstrakzio mailaren arabera. Hirugarren bidea materialetan oinarri daiteke: larruzko maskarak, oihalezkoak, kartoizkoak, egurrezkoak, metalezkoak... Zalantzarik gabe, beste aukerak badaude, irizpide geografikoa, alegia. Gure lana antolatzeko urtaroak eta hauei dagozkien erritotokiak baliatuko gara. Horrela, maskarak neguko eta udako talde nagusietan bereiziko ditugu. Hortik aurrera, beste irizpideak ere kontutan izango ditugu. Alegia, erritoen kokapen geografikoa tresna erabilgarria izango da. Edozein kasutan, metodologia ideia nagusi batek zuzendu du. Nola edo hala, maskara kontestualizatuta adierazi behar dugu. Bakarrik horrela bere funtsa eta adieraren zerbait uler dezakegu. Horrexegatik, edozein maskari hurbiltzen gatazkaizkionean, erritotan bertan kokatu eta sustraitzen dugu.

2. MASKARAK NEGUKO JAIETAN. INAUTERIETAKO MASKARAK

Neguko jaien artean bat nagusienetakoa da: inauteria. Euskaldunontzat jai gehienak era anitzean adieraziak izan dira. Gainera, joera honek hizkuntza motarekin ez du zerikusi handia, euskaraz zein erdaraz hitz egiten jazotzen baita. Beraz, hurrengo orrietan *inauteriak*, *ioteak*, *aratusteak*, *los carnavales* eta esamolde aberats luzea hartuko dugu helburu. Jai eredu anitza eta konplexua da, zalantzarik gabe. Erritoko aldakorak dira leku batzuetatik bestera. Ikerlari batzuk inauterien erritokoak sailkatzen saiatu dira. Horretarako, erritotokiak ereduak asmatu dituzte. Bidean aukera asko alderatuta gelditu zaizkie, hain jai aberatsak direla eta. Beren eiteek bukaezinak dirudite, eta sinplifikatzeak ez du errealitate konplexuaren ideia ongi adierazte. Euskal Herrian zein kanpoaldean, inauteri jaiak eta mozorroek binomioa haustezina osatu dute. Mozorroa funtsezko osagaia da neguko jai hauetan. Mozorroa bera oso elementu konplexua da. Mozorroaren janzkeran objektu desberdinak kokatzen dira, eta horien artean bata argitasunez islatzen da: maskara. Inauterien garaian, Euskal Herriko herri eta hiri guztietan mozorroak kaleak betetzen zituzten. Janzkeraren aldaketa bereziak pertsonaren izaerari bide berriak eskaintzen zizkion. Joera ez-ohikoak garatzeko gauza bihurtzen zen mozorroa. Neguko prozesu horietan maskarak garrantzi izugarria

bereganatzen zuen. Maskara atzetik anonimatuak beste motatako askatasunak ematen ditu.

Gure inguruan, maskara oinarrizko tresna izan da inauterietan. Herri gehien-gehienetan maskara eta bere baliabideen ustiapena oso handia izan da. Leku askotan, eta XX. mendearen egoeraz jaso daiteken informazioaren arabera, maskarak erosi egin dira, kartoizkoak gehienetan, herritik kanpoan eginak. Hau dela eta, mota guztietako maskarak ikusi dira Euskal Herriko inauterietan. *Antifaz* deiturikoak erabilienetarikoak izan dira. Maskara hauek ez dute aztarna sendoa utzi folklorean. Aldakorrek, urte batetik bestera trukatu egin dira, mozorrotuaren gustuaren menpe. Baina, leku batzuetan urte urte maskara-eite berdina errepikatzen zen, edo hobeki, errepikatu behar zen. Elementu honen erabileraren aspektu guztiak tradizioan oinarrituta agertzen zaizkigu gaur egun oraingoz. Maskara horiek dira gure helburua. Haien azterketak testuinguruaren behaketa eskatzen du, karatula guzti hauen kokapen zehatzak finkatu nahi baditugu. Orduan, objektu hauen izate eta ezaugarriak hobeto ulertzeko bidean izango garelakoan gaude. Hala ere, maskara tresna erabilienetariko izan den arren, ez da bakarra izan ardura honetan. Leku batean baino gehiagotan, aukeraturiko bidea aurpegia margotzea izan da: Arabako Arrizalan, alegia. Kuantitatiboki, bigarren aukera hau pobregoa izan da, inongo zalantzarik gabe. Gainera Euskal Herriko herrietako inauterietan margotze horrek ez du eite-eskaintza handirik egin: gauzarik simple eta normalena beltzez margotzea izan da. Edozein kasutan, horra hor zenbait lekutako joera zehatz hau. Gure inguruan horrelako izenak jaso ditugu maskara aipatzearen:

- a) Euskaraz: *maskara, maska, karatola, karatula, karatulia, karatulea*.
- b) Gazteleraz: *la máscara, la careta, la carátula, la escarátula* eta antzeko beste batzuk.

Ziuraski, beste batzuk nonbait egongo dira, guk jasotzeko aukerarik izan ez dugunak. Kasu guztietatik, hitzaren jatorria ezin da kokatu euskaran, hizkuntza erromantzeetan baizik, edota edozein kasutan, latineraz beharrezkoa bada. Ez da gauza berdina gertatzen mozorrotuaren adierazpenaz. Orain bai, hizkuntzaren arabera aukera ugari aurkitzen dugu. Horien artean, eremu euskaradunean jatorrizko hitz euskaldunak aurkitzen ditugu, erakusketa zabalean gainera. Hemen, arazo serio bat planteatzen zaigu. Hiztegi batzuetara jotzen badugu, mozorroei dagozkien adierazpenak maskarari garraiatzen zaizkio. Nolabait, osotasunaren izendapena multzoaren objektu esanguratsuenari ematen zaio⁵. Itzulpenaren irizpideetan arazo larriak daude, gaztelerarenak erabili baitira, dirudienez. Mozorroa-

---

5. Adibide gisa, P. Mugicaren "Diccionario Castellano – Vasco" delakoa erabiliiko dugu. 1.165 orrialdean MASCARA sarrera aurkitzen dugu: "1. Disfraz, Careta, Antifaz". Hiruak parekatzen dira. Izan ere, gaztelerak joera zehatz hau erakusten du, eta euskaraz itzultzean irizpide berdinari jarraitu zaio. Baina, horixe izan al da euskaldunon joera, gutxienez euskaraz hitz egitean? Hau dela eta, Mugicak honelako hitzak elkarrekin biltzen ditu: "Arpegi-estalkia, Arpegi-ordeko BG, Erraba B, Kamarro G, Karamarro, B, Karatoxa BN, Karatula B, Katamalo BG, Koko B, Kokomarro, Kuku BN, Kukumarro B, Marmiollo B, Mamu BL, Marmo B, Marrao B, Marrau B, Momotxorro G, Mosuxarko BN, Moxolo AN, Mozorro (c), ...". Zerrenda luzeagoa da. Hemen bi adigai nahasten dira, lan etnografikoak adierazi digun bezala: maskara (aurpegiko estalkia) eta gorputz osoko mozorroa.

renak eta maskararenak nahastu dira. Guk garaturiko lan etnografikoak zalantzak argitu dizkigu. Euskarak ez ditu nahasten bi adigai hauek, eta bakoitzari bere erak ezartzen dizkio. Laster ikusiko dugun bezala, *maskara*, *karatula* eta antzeko hitzen eratorpenak mozorratuak izendatzeko izenak eman ditu. Hau, batez ere eremu euskara-gabean gertatu da, eta leku batzuetan bakarrik. Handik ere bai, baina ziurtasunez eremu geografiko euskaradunean, kontzeptu bakoitzari aukera bera eman zaio. Hona hemen adibide batzuk, guk landa-lanean jasotakoak, aurreko guztia sendotzeko nahian ekarritako eta taula erara aurkeztutakoak:

HERRIA	MOZORRADUNAK	MASKARA
Unanua	Mamoxarrok	Karatola
Errazu	Damak	Maskara
Bakaikoa	Kamarroak	Karatulia
Auritz	Muxixarkok	Maskara
Ezpeleta	Piltzarrak	Maska
Legutio	Porreruek	Karatule
Bikuña	Porreros	Escaratula
Kanpezu	Cachirulos	Careta

Hau izan da, zalantzarik gabe, jarrera nagusia Euskal Herria osoan. Mozorroak bere izena du, eta karatulak berea. Esan bezala, salbuespenak ematen dira, hau da, bi adierazpen artean fluxu zuzena zabaltzen dutenak, eta batez ere eremu euskara-gabean sortu direnak. Horrelakoetan, gainera, aurpegiko tresnak ez du zuzenki mozorradura izendatzen, horren eratorriak baizik.

Euskal Herrian neguko jaietako mozorrotuek izen ezberdinak hartu dituzte. Hona hemen horietariko batzuk eta dagozkien alegiazko herriren bat, beste askoren artean: *marroak* (Gernika), *marmoak* (Lekeitio), *kokoxak* (Markina), *kokomarroak* (Elorrio), *kukumarroak* (Bergara, Antzuola), *txantxoak* (Abalziketa, Berrobi, Elduaien), *los porreros* (Arabako San Milian, Zaldondo, Egiraz, Egino), *los cachis* (Azatzeta, Onraitia, Erroitegi), *los zarramoqueros* (Pangua), *los mascaretas* (Bastida), *mozorroak* (Arantza, Arizkun, Amaiur, Errazu), *zomorruak* (Arano, Ziordia), *ñañarroak* (Arribe, Atailo, Betelu), *txatarrak* (Arbizu), *txatuak* (Latasas), *txatxoak* (Lantze), *txatxuak* (Etxaleku, Eguarats), *muzizarkok* (Auritz, Auritz Berri), *los zipoteros* (Burgj, Bidangotze), eta oraingoz beste aukera batzuk badaude. Adibide bakoitzean herri-izen batzuk aipatu ditugu. Adierazpen bakoitzari dagokion herri zerrenda luzea izaten da kasu gehienetan. Izen horiek guztiak mapan kokatzen baditugu, lortzen den emaitzak lurraldeetako hizkerarekiko zerikusia handia baduela bistan gelditzen da. Izen batzuk haran batean arruntak dira, eta ez ditugu beste inon aurkituko berriro. Beste batzuek, berriz, beren mugak eremu zabalagoan finkatzen dituzte, haran-esparrua gainditzen. Aipaturiko guztietan, maskara adierazteko izena eta mozorratuaren izen generikoen arteko inolako harremana dagoenik ez dirudi. Lehen esan dugun bezala, Euskal Herrian izen arruntak maskara izendatzeko, guk jaso dugun informazioaren arabera behintzat, hauek dira: *karatulia*, *karatula*, *maskara*, *la carátula*, *la escarátula*, *la ca-*

reta, la máscara. Nafarroako Sunbillan, aurpegia maskararen bidez estaltzeko ekintza *maskaratu* aditzaren bitartez ezagutzen da. Euskararen eremu gehienean aditza bera aurkitu dugu. Gazteleraz, ordea, horrelakoak entzun ditugu: *mascararse, enmascararse, escaratararse, encaratararse.*

HERRIA	LURRALDEA	MASKARA	MOZORRODUNA
Bastida	Araba	La máscara	Los mascaretas
Laudio	Araba	Maskara	Maskaretak
Buradon Gatzaga	Araba	La careta	Los caretas
Lekeitio	Bizkaia	Maskarea	Maskariek
Aoiz	Nafarroa	La máscara	Los mascaritas
Arellano	Nafarroa	La escaratura	Los escarateros
Azkona	Nafarroa	La máscara o careta	Los máscaras o caretas
Biotzari	Nafarroa	La carátula	Los carátulas
Deikaztelu	Nafarroa	La escaratura	Los escarateros
Gares	Nafarroa	La máscara	Los mascaritas
Mañeru	Nafarroa	La carátula	Los carátulas
Muniain	Nafarroa	La escaratura	Los escarateros
Olazti	Nafarroa	Karatula	Karatulak
Olite	Nafarroa	La careta	Los caretas
Urdax	Nafarroa	Maskara	Maskarak

Nahiz, zerrendatik kanpo izen batzuk utzi ditugu, beste zerrenda berezia osatzeko asmoz. Ondoko ereduetan maskararen izatea edo erabilera islatzen da. Leku askotan, inauterietan maskarak erabilia, tresna hauek mozorrotutako pertsonari izena jarri diote. Azaldutako harremanak ez du bereganatzen eremu geografiko berezkoa. Nolabait esateko, izendapen hauei ez dagokie haran zehatza, edo lurralde konkretua, ez eta eremu berariazkoa. Datuak ikusita, kasu gehienak Nafarroan ematen dira, guk dakigunaren arabera. Araban ere batzuk ezagutzen dira. Bat Bizkaiari aurkitu dugu. Orokorki, lurralde ez-euskaradunetan kokatzen dira gehienak, baina esparru euskaradunetan ere badaude batzuk. Kuantitatiboki, azken hauek aurrekoak baino askoz gutxiago dira. Edozein kasutan, egoera zehatz honetan aurkitzen diren herriak sakabanatuta daude, multzo geografiko homogeneous harrapatu gabe, hau da, horrelako lotura linguistikoak erakusten dituzten herrien artean beste leku asko badaude, non antzekorik ez den gertatzen. Lehen esan bezala, batez ere eremu euskara gabeen horrelako fluxu linguistikoa ematen da. Badirudi, beraz, maskara adierazteko euskaraz gorde diren hitzak erdaldunak direla, “erdaldun” hitzari “atzeritar” adiera ezarrita, jakina. Hauxe oso garbi geratzen da mozorrotua adierazteko euskal hitzak behatzen ditugunean. Maskara izendatzeko hitz aukera gutxi erabiltzen da, eta horien aldaerak ere ez dira ugariak. Beste aldetik, euskaraz mozorrotuaz hitz egiteko tokiko izen asko erabilgarriak direla ikusi dugu aurreko zerrendan, bakoitzak bere esparruari lotuta, oro har. Hitz erdaldun horien inguruan, batez ere alde ez-euskaradunetan, fluxua sortu da. Mozorrotuaren izendapena maskararenaren eratorria da, eta ez alderantziz. Hala eta guztiz ere, hau azpimarratu nahi genuen: maskararen erabi-

lera dela eta, leku askotan tresnak berak mozorroduna izendatu du, batzuetan eratorpenaren bitartez, bestetan ez. Multzoaren zatiak multzo osoa izendatu du. Baina, alderantziz ez da hain normalki gertatu, hau da, mozorroa adierazteko hitzak ez du maskara izendatu euskaraz.

2.1. Markinako *karnabalak*

Orokorki esanda, Markinako mozorrotuak *kokoxak* deiturikoak ziren. Egiazen arabera, edozer gauza egokia zen gorputza estaltzeko: etxeko maindire, ohazal, gortina zaharrak. Besteetan, mozorro landuagoak janzen zituzten markinatza-rrek, erositakoak, etxean bertan egindakoak josten eta josten, edota nonbait alokatutakoak ere, azken hauek oso apainduak izaten zirenak, jakina. Horrela, lagunak koadriletan elkartzen ziren, eta han hemenka kaleetatik elkarrekin zirikatzen aritzen ziren, edo haurren atzetik korrika hasten ziren. Talde hauen guztien artean, nolabait esateko, berezia zen beste bat agertzen zen urtero. Talde horretako gizonak *artza* gidatu eta erakusten zuten herriko kaleetatik. Hartz hau maskaraduna zen. Bere mozorroa egiteko ardi larruak erabiltzen ziren. Horrela, azpiko galtza eta alkandora gainera larruez egindako pieza bakarreko jantzi lasa janzen zuen. Burua zeharo estaltzeko nahian, material berdinez prestatu hartz buru antzeko maskara jartzen zuen. Urteen arabera, hartz itxurazko mozorro eta maskara honetan aldaerak nabaritzen dira. Batzuetan, xaloagoa izan zitekeen, eta orduan larruzko tunika edo atorra erraldoi bezalakoa hedatzen zen. Besteetan, ordea, oso landua, izterrak, gorputza, besoak eta burua oso ongi definituak eta, gainera, handiak, lasak. Halaber, azken urteotan ikus daitekeen buruko hartz maskara honetan, muturra oso zehazki eraikita dago, handia, eta belarriak ere nabariak dira, zerbait aipatzearen. Begiak, ordea, ez zaizkio nabari. Pertsonaiaren ikaragarritasuna eta hartz ezaugarriak oso adierazgarriak dira.

Iraganean, oraintsu bezala ere, taldeko bat hartzairen zaindaria zen. Inauterietarako edozein modutan jantzita, kateaz piztia zeraman kaleetatik, lepotik lotuta, edota, azken urteotan bezala, gerritik helduta. Lagunarte berean beste lagun mozorrotuak elkartzen ziren, eta parodietan aritzen ziren: panderoa joaz hartza dantzarazten zuten, edo soinu ulertezinez asmatu hiza hitz egiten zioten, hartza askatu eta umeak harrapatzera abiatzen zen korrika, maskaradunek berriro heldu behar zuten ahal zuten moduan, eta abar luzea. Horretaz gain, *zaragi dantza* deituriko koreografia dantzari taldearen menpe gelditzen zen. Mutil guztiak zuriz jantzita agertzen ziren. Gerriko, txapela eta zinta gorridunak espartinetan eta galtzaren luzeran erakusten zituzten janzkera osatuz. Bakoitzak bi makila motz erabiltzen zituen eskuetan koreografia garatzeko. Beste batek, era berean jantzita, zagi handi eta puztuta sorbalda gainean garraiatzen zuen. Makilak elkar jo behar zituzten, koreografiaren arabera, eta baita ere zagi gainean makilakada ederrak eman behar zituzten, dantzak berak agintzen zuen uneetan.

Berez, inauteriak, aurreko ostegunean hasten ziren, *txixiburduntzi egune* delakoan. Egun hartan lagun koadrilek askaria egiten zuten inguruko zelaietan. Igande goizean, *domekan karnabal egunen*, gazte mozorrotuak kaleratzen ziren, txistularien atzetik kalejiran. Elkarrekin bazkaltzen zuten. Arratsaldean, beste kalejira antolatzen zen, eta beranduago oraingoz, erromeria trikixiak zuzenduta.

Astelehena, *astelen karnabal egune*, egun garrantzitsuagoa zen. Gazteez gain, nahi zuen guztiak mozorrotzen ziren eta kalera atera. Eguerdi aldean hartzairen lagunarteak bere agerraldia egiten zuen, eta dantzariak ere bai. Asteartea, *martisen karnabal egune* edota *antzar egune*, egunik garrantzitsuena zen. *Kokoxak* berriko kaleratzen ziren, mozorrotuta eta deabrukerietan aritzeko asmotan musikarien laguntzaz. Arratsaldean, Amore kalean soka baten bitartez balkoi batetik bestera soka garai eta luze bat lotzen zen, eta handik antzarak lepotik heltzen zituzten. *Antzar jokue* deiturikoan parte hartzen zuten gizonak, inongo jantzi berezirik gabe, zaldiz, mandoz eta astoz agertzen ziren lekuan. Hegaztiei lepoan olioia edo gantza ematen zitzairen, ariketaren zailtasunak handitzeko. Eginkizun hau amaituta, *aurreskua* ospatzen zen, non herriko neska eta emakumeek ere parte zuzena hartzen zuten. Lorturiko antzarrez, lagun koadrilak hurrengo igandean elkartzten ziren berriro *antzar jana* egiteko asmotan.

Gaur egun, mozorrotutakoak, hartza, eta dantzariak kaleratzen dira. Antzar jokoa ere ospatzen da. Baina, egitarau osoa igandean garatzen da, jendeak astelehenean lanera joan behar duelako. Urteen arabera hartzairen janzkera aldatu da. Urte batzuetan, ardi larruzko atorra edo tunika handia egiten zen, buru gainetik zintzilikatzen zena, non begietarako bi zulo egiten ziren. Gero, gerri inguruko kateak gerrikoaren lana egiten zuen. Piztiaren ezaugarri morfologikoak ez zeunden ondo definituta. Azken urteotan, hartzairen itxura lortuagoa da. Berriro ardi larrua erabiliz, izterrak eta besoak ondo eginak agertzen dira. Eskuak eskularru barnean eramaten ditu. Gorputza estaltzeko, tunika lasa erabiltzen da. Azkenez, neurri handiko buruan mutur luze eta zabala agertzen da. Alboetan belarri handiak abailtzen dira. Begien zuloak ile artean ezkutatzen dira. Itxurazko buru honek mozorrotuaren benetako buru osoa estaltzen du. Egia esateko, pertsona osoaren zentimetrorik ez da bistan gelditzen inondik. Lehen bezala, katea gerrian eramaten du egun ere, nahiz eta iraganean askotan lepotik lotu.

2.2. Altsasuko ioteak

Leku gehienetan bezala, Altsasuko *ioiteak* edo *karnabalak*, hau da, inauteriak XX. mendeko gudan amaitu ziren debekuaren menpe. Hala ere, azken urteotan herriko jendea jaia berreskuratzen aritu da. Gure oharrak azaltzearen, iraganera zuzenduko gara. Mozorrotuak era desberdinetan ager zitezkeen. Hona hemen bidezko aukera horiek.

Momotxorro deiturikoek oso janzkera interesgarria erakusten zuten. Itxura beldurgarria ematen zuten. Gainera, taldeka ibiltzen ziren, eta bortitzak izaten ziren haien agerraldietan herriko kaleetan. Nolabait laburtzearen maskarari buruz hitz egin arte, bobido itxura ikaragarria hartzen zuten, odolez zikindutako besoez eta atorraz apainduta. Zaldi-ilez aurpegia estaltzen zuten ezagutuak ez izateko. Gainean, ardi larruan josita, joare eta ezkila batzuk jartzen zituzten zartata ateratzeko, edo gerri inguruan lotzen zituzten. Hauek koadriletan azaltzen ziren, eskuetan sarda handiak eramanez. Horrela, jendea zirikatzen zuten.

Beste aldetik, *juantranposo* izenez ezaguturiko beste mutil batzuk agertzen ziren. Hauek, zakuzko oihalez egindako jantziak erabiltzen zituzten, gorputza, besoak eta

izterrak ongi definituta, baina oso jantzi lasa izan behar zuten. Horrela, barrutik lastoz betetzen zuten, eta oso pertsonaia lodi eta barregarri bihurtzen ziren. Buruan txapela ez zitzaien falta izaten, eta zapi bat aurpegia estaltzeko, begientzat zuloez hornituta. Besteetan, bakarrik aurpegia ikatzez edo egur erreaz beltzez margotzea nahikoa izaten zen ezezagunarena egiteko. Herritik, handik hona ibiltzen ziren, talde txikietan, bikoteka askotan. Beste mozorroen kolpe eta bultzadak jasan behar izaten zituzten eten gabe. *Momotxorroek* harrapatuta, lurretik biraka botatzen zituzten.

Momotxorroen antzaz jantzitako beste bik golde handi bat kaleetatik eramaten zuten, lanetako idiak balira bezala. Beste batek nekazariaren lana egiten zuen ukuiluaz abereak gidatuz. Eta besteak goldea gidatzen zuen atzetik. Azkenez, beste batzuen artean errautsez beteriko ontzi handia eskuetan heltzen zuten. Taldea herri osotik ibiltzen zen, kaleak goldaketan. Bitartean, atzealdekoek errautsa eskukadez airera eta ondoko jendeari botatzen zioten, ereitearena parodiatzen. Ikusleriak ihesari egiten zion, jakina.

Beste maskaradunak, *mascaritas* deiturikoak, edozein eratako mozorro jantziak erakusten zituzten, batzuk oso dotore, besteak oso barregarri edo kaskarrak. *Maskarita* deiturikoek askotan zapi bat erabiltzen zuten aurpegia estaltzeko, begientzat zuloak eginda eta buru atzean lotuta, *juantran*posoek egin ohi zuten erara.

Momotxorroen maskara konplexuagoa zen. Aurpegiaren estalkia buruko janzkera osoaren elementu osagarria da. Guda baino lehenagoko garaietan, mutil hauek landetan aritzeko janzkera oinarritzat erabiltzen zuten: galtza gogorak, urdinak askotan, alkandora koadrodunak, edo mendian eta zelaietan lan egiteko erabiltzen zuten zaharren bat mahukak bilduta, abarkak eta galtzerdiak. Gero, buru gainean saski bat kapela moduan ipini behar da. Bere aurrealdean, *ipuruko* deituriko idi burukoa doa. Hemendik behealdera zaldi-ile luze eta ugaria zintzilikatuz, mozorrotuaren bularrerraino aurpegi osoa estali nahi da. Beraz, aurpegiko estalkia oso sinplea da baina, era berean, eraginkorra. Gainera, oraingoz gehiago ezkutatzeko, ikatzez aurpegia beltzez margotzen da. Saski alboetatik edo, hobeto, idi ipurukotik bi behi adar luze azaltzen dira. Saskiaren goialdetik aharri edo ardi larru zabal eta iletsu bat zintzilikatzen da, atzealdera erorita sorbalda osoa estaliz, *narrua*. Larru horretatik joareak lotzen dira, bi gutxienez, oso zaratsuak. Alkandora gainean, atorra antzeko maingide zuri eta luzea janzten da. Besoak bezala, ator hau odolez zikintzen dute.

2.3. Unanuako ioteak

Inauterietako erritua ez da formalki oso konplexua Unanuan, eta gainera, beste leku askotan bezala, azken urteotan zenbait ekintza baztertu dira. Mozorrotuei *mamoxarro* edota *momoxarroak* deitzen zaie. Berez, jai hauek herrian inauterietako igandean hasten dira. Aipaturiko igande arratsaldean *mamoxarro txikiak* kalera abiatzen dira. Hauek mutil gazteak izaten dira, 14-17 urtekoak. Jantzeko, mahuka luzeko kamiseta zuri lodia eta antzeko galtzoin luze zuriak erabiltzen dituzte. Gerri inguruan, gerriko gorria edo beltza, eta honen gainetik larruzko gerriko bat zintzarri handi eta ezkiez hornituta lotzen dute, *kaskibilluak* eta *panpaxiak*. Antzeko beste bat ere bular eta sorbaldatik gurutzatuta eraman ohi dute. Gero, buru gainean

emakumezkoren zapi zabal bat atzealdean korapilatuta ipintzen dute, eta oinetan abarkak ere iraganean. Orain, edozein oinetako motak balio du, eguraldiaren araberaren. Lepoan, emakumezkoren margo desberdinetako zapi zabala lotzen dute. Aurpegian, *karatolak* edo *katolak* deituriko maskarak erabiltzen dituzte, zapiaren laguntzaz buru osoa estaltzen dutenak. Eskuetan makila luze eta mehea eramaten dute, egurra banatzeko haurren artean, *ziorra* deitzen dena. Horrela ibiltzen dira arratsalde osoan, koadriletan han hemenka jendea zirikatzen, gaua arte. Orduan, ilunabarrean etxez etxe eskean aritzen dira, aurpegitik maskara kenduta. Bildutakoaz afaria egiten dute herriko denda-tabernan.

Unanuako mamoxarro maskaradunak, metalezko karatolarekin (Nafarroa).

Astlehenean ez dago ekimen berezirik Unanuan. Astearte arratsaldean *mamoxarro aundiak* plazaratzen dira. Hauek mutil zaharragoak izaten dira, 18 urtetik gorakoak, nahiz eta azken urteotan ere igandeko gazte batzuk era berdinean mozorrotuta kaleetatik ikus daitezkeen. Jantzera zeharo berdina da: kamiseta eta galtzontzilo zuri luzeak (askotan pieza batekoak), oinetakoak, gerriko gorria eta zintzarri edo ezkilak, lepoko eta buruko zapiak, eta maskara aurpegian. Hauek erabilitako makilak, *ziorrak*, oso luzeak izaten dira, 2,5 metrokoak edo luzeagoak oraingoz.

Itxura horretaz, taldeka edo bikoteka kaleetatik mugitzen dira. Harrapatutako jendea zirikatzen dute bernetan joka makila luzeez. Gainera, balkoiatarira iristen dira, edota lehoietatik etxeetan sartu herriko edo kanpoko neskak harrapatzeko nahian. Bahitutako neska besteengana eramaten dute denek musuka ahal izateko. Hauen inguruan *muttuak* aritzen dira parodietan, hau da, edozein eratan mozorrotutako jendea. Arratsalde osoa antzeko lanetan eman ondoren, ilunabarrean *puska biltzean* joaten dira herriko etxez etxe, janaria edota dirua jasoz han hemenka. Baina, horretarako *karatola* aurpegitik kendu behar dute. Era berean, *ziorrak* nonbait lagatzen dituzte. Mozorrotutako batek eskuan saskia darama, non bildutakoa zaintzen duen. Gauean, jasotakoaz herriko tabernan afaritara jotzen dute.

Nafarroako herri honetako maskarak *karatola* edo *katola* izenak jasotzen ditu. Gaur egun hauen antzekorik Euskal Herriko beste nonbait ez dagoela aitortu ere eggin dugu aurretik. Unanuako maskarak metalezkoak dira, burdinazkoak hain

zuzen ere, eta gaur egun benetan zaharrak. Aldi berean, gordetzen diren guztiak desberdinak dira. Eitez, obalatuak dira, nolabait aurpegiaren mugimendua jarraitu nahian. Begientzat bi zulo eliptiko edo biribil erakusten dituzte, eta beste bat ahoarentzat. Zulo hauek txikiak izaten dira. Gainera, sudurra estaltzeko itxurazko burdina egitura dute, goialdean estuagoki, eta azpi aldera zabaltzen joaten dira sudurra era egokian itxuratzeko. Ez gaur egun, baina bai iraganean, maskara hauek guztiek adarrak zeramatzaten, bi adar bakoitzak, nahiko txikiak. Gainera, denek ere bizarra zeramaten zintzilik, kokospeko luzea. Orain, azken bi zehaztasun hauek galdu dira. Bekainak, kasu batzuetan, margoaren bidez definituta ager daitezke, baina besteetan erliebean daude, burdina-xaflaren atzealdetik jo ondoren. Era berean, bibotea margotuta ager daiteke. Esaten ari garen bezala, maskarak margotuta daude, nahiz eta kasu gehienetan margoa askatu eta hondatuta egon denboraren eraginaz. Bekainez gain, begiak, ahoa edota masailak margoaz ingura daitezke. Neurtutako eredu baten luzera 27 zentimetrokoa da, eta zabalera 20 cm. Burua zapiaren bitartez zeharo estalita gelditzen da. Horretarako, emakumezkoen zapi handia behar da. Hiruki moduan antolatzen da, eta buru gainean kokatzen dute. Lepoa inguratu ondoren, atzealdean bi muturrak lotzen dira korapilo batez. Gauzak horrela, bakarrik aurpegiaren obaltoa bistan geratzen da. Azken hau maskararen bidez estaltzen da zeharo. Lepoaren ertza maskararen albo gainetik agertzen da. Orduan, ondorioz, burua desagertzen da eta horren ordez aurpegi metaliko ilunek tentsio eta mesfidantza sortzen dute haur eta jendearen artean; handiagoa oraingoz makila luzea airean mugitzen ikusten delarik.

2.4. Leitzako *iotegiak*

Zomorratuta agertzen zen jendea, mutilak normalki, *atsoak* ziren. Hauen janzkeran edozer jantzi zahar egokia izan zitekeen. Batez ere, etxeko errezel eta maindire zaharrak erabiltzen ziren gorputza estaltzeko. Margo askotakoak baziren, orduan eta hobeto. Buru gainean, *sonbrero* deituriko izugarritzko kapela konikoa ipintzen zuten. Aurpegia estaltzeko zapi zuloduna erabiltzen zuten, buru atzealdean lotuta. Aurpegiko zapi zuri horretan, beste margotakoek ere balio zuten, begi eta ahoarentzat zuloak egiten ziren. Hau zen herriko jendearen maskara jai honetan. Batzuk ere ardi larruz janzten ziren, alkandora eta galtza gainetik jarrita. Gero, ongi lotuta ezkilak eta zintzarriak kokatze zituzten gerri inguruan, zarata handia egiteko asmoz. Zintzarriak jende gehienak erabiltzen zituen egun hauetan beren mozorroetan. Azaldu dugun bezain simplea da Leitzako atsoek jantzitako maskara. Berez, oihal bat da, zuria zein beste margokoa, baina dakigunez oihal zuriak erabilgarrienak izan ziren mende honen hasieran. Aurrealdean, begientzat bi zulo egiten ziren, eta ahoarentzat beste bat. Gero, oihal hau buru atzealdean lotzen zen, zapiaren lau muturrak helduz. Oihal puskak nahikoa handia izan behar zuen, gutxienez buru osoa estaltzeko neurrikoa. Izan ere, aurpegia zeharo ezkutatua eraman behar zen.

2.5. Arizkungo *in̄autek*

Jai horietan parte hartzen duten mutilak, era anarkikoaz jantzita, *mozorroak* dira. Horretarako, batez ere etxeko gortina zaharrak, ohazal, lastozko kapelak,

zintzarri eta joareak erabiltzen dituzte. Iraganean aurpegian oihalezko estalkia jartzen zuten, maskara moduan. Egun, dendetan erositako gomazko maskarak egoki bihurtu dira. Emakumezkoen jantzitako mutilak ez dira arraroak. Pertsonaia hauen guztien artean, bata nagusitzen da, *artza*. Bere mozorroa egiteko, ile luzezko ahari larruak erabiltzen dira. Zazpi edo zortzi inguru behar dira. Gorputz osoa ezkutatzeko du bere inauterietako janzkera azpian. Burua ere estalita darma larruaz. Hartzaren papera betetzen duena mutil handi eta sendo bat izaten da, bere lanak horrela agintzen duelako. Beste mozorrotutakoren batek hartza kateaz lepotik helduta eramaten du. Eskuan, makila luze lagungarria hartzen du piztia menperatzeko nahian, Arizkungo hartza benetan bortitza izan ohi delako. Gainera, egun batean *Sagar dantza* deituriko elementu musikal koreografikoa lau mutilek garatzen dute. Hauek zuriz janzten dute: galtza eta alkandora zuriak, espartin zuriak zinta gorridunak, gerriko gorria bi mutur zintzilikatuez, eta buruan kapela koniko garai eta ederra, koloretako oihal banda desberdinez oso apaindua. Mutil hauek *damuinausiek* eta beren *lagunek* dira, hau da, alkateak izendatzen dituen lau *mayordomo*, urteko *iñautek* eta *herriko bestak* antolatzen.

Inauteriak hasi baino hiru edo lau igande lehenago mozorroak plazaratzen dira, eta herriko kaleetatik builaka aritzen dira herriko biztanleak zirikatzen. Gero, inauteriak hiru egunetan ospatzen dira: igande, astelehen eta asteartean. Igande goizean *damuinausiak*, hauen lagunak eta mutil koadrila herriko etxez etxe joaten dira *puska biltzean*, musikaren laguntzaz. Normalki, bildutako jakiak honelakoak izaten dira: arrautzak, urdaia, lukainka, txorizoa, eta gaur egun dirua batez ere. Ibilaldi honetarako ez dira mozorrotzen. Atorra beltzez jantzita joaten dira, txistua edo akordeoiaren laguntzaz. Gero, arratsaldean edozein modutan mozorrotuta kalez kale aritzen dira, umeak jarraitzen harrapatu nahian. Eskuetan maskuri edo erratza erakusten dute, egurra alaiki banatzeko haur eta nesken artean. Asteartean arizkunderrek berriro jaiei eusten diete. Goizean mozorroak agertzen dira, herritik bira zabala emateko asmotan musikariaren atzetik. Egur banaketa errepikatzen da. Gainera, goiz horretan hartz ikaragarri eta erraldoi horrek kaleak betetzen ditu bere nortasun bortitzez. Askotan, piztiak bere jabearengandik ihes egitea lortzen du, eta orduan herriko jendea desagertzen da kaleetatik, mozorroak ere bai. Norbait harrapatuta, bere etorkizuna kolokan egoten da: besarkada itogarriak, ostiko eta mota guztietako kolpeak, lasterketak ... Hau da inauterietako bere egitarau. Puska biltzeak jarraitzen du, eta etxe askoren aurrean lekuko emakume eta neskekin arinarin edo orripekora dantzatzen dute. Hor ere, hartza dantzari bihurtzen da, bere modu kaotikoan, jakina. Egurdiko otordurako, mutil guztiek bildutako jaki eta diruaz elkarrekin bazkaltzen dute. Arratsaldean, lau maiordomoek *Sagar dantza* emango dute, kaleetatik han hemenka gelditzen dira eta koreografia ederra eskaintzen dute. Eskuetan sagar bina daramatzate. Leku batetik bestera mugitzearen, *Zortzikoa* deituriko doinuaren menpe dantzatzen dute. Lauak erreskadan kokatuta beste koreografiko ibiltaria garatzen doaz. Hauekin, *botilleroa* doa, ardoa eta sagarrak saskian eramaten dituena. Jai antolatzaile eta zuzendari horien eman-kizuna amaituta, berriro mozorroek kaleak hartzen dituzten, ilunabar arte.

Beste leku askotan bezala, inauteriak direla eta, Arizkunen ere zapi edota oihal soilez egindako maskarak behatzen ditugu, hemen begientzako zulorik gabe normalki. Gaur egun, mozorroek askotan gomaz edo kartoizko maskara barrengarriak erabiltzen dituzte.

Arizkungo *artza* dela eta, dagokigun herrian mozorroan larru batzuk behar dira, zortzi inguru. Oro har, mozorrotutakoa ere ez da mutil txikia izaten. Gorputz osoa larruz estaltzen du. Galtzak, mahukak eta atorra egiteko larru-piezak josten dira. Buru gainean, kapela sendo baten laguntzaz, beste larrua ipintzen da, aurpegi osoa estaltzearren. Aurretik bularreraino iristen da, eta bizkarretatik sorbalda erdiraino atzetik. Gizakiaren azal zentimetrorik ez da airean gelditzen; bakarrik, begientzat egiten diren bi zulo txiki. Gaur egun, arizkundarrek hartzarena egiten dute. Baina, guda baino lehen hartz mozorroaren ardura Bozateko biztanleena zen. Hauek hartza prestatzen eta herri barnera eramaten zuten, beste mozorrotuekin batera. Askotan, bi edo hiru hartz erraldoi agertzen ziren, txikizioak sortzen ikusleen artean.

Arizkungo hartzaren maskara (Nafarroa).

2.6. Errazuko *iñautek*

Herri honetako *iñautek* prestatzeko lehenengo mugimenduak Kandelaria egunean hasten ziren. Udalak, *mayordomoak* aukeratzen zituen, bi mutil. Orduan, hauek bi *lagunek* bilatzen zituzten herriko nesken artean. Haien kabuz, aukeratu-tako bi neska horiek beste bi mutil bilatu behar zituzten. Gero, *botilleroa* deituriko satoa eramatzaila izendatzen zuten, taldearen intendentziaren arduraduna. Horrela bederatzikotea osatzen zen, denak ezkongabeak, eta hauek neguko jaiak antolatzen zituzten.

Jai egunak iritsita, herriko jendea txantxetarako prestatzen zen. Hauek igande, astelehena eta asteartea ziren. Lehenengo biak ezkongabeen egunak ziren. Hasierako egunean arratsaldez *damak* plazaratzen ziren, eta hurrengo egunetako arratsaldeetan ere. Hauek *damaz bestie* zeramaten: galtza zuria alkandora bezalakoa; gerriko gorri, orlegi edo urdina; emakumezko margotako zapi handia lepo-

an korapilatuta; buru gainean kapela konikoa, *xapela*, mutil bakoitzaren andre-gaiak egiten zuena kolorezko paperak eta zintak erabiliz; eta aurreko guztiei helduta, *maskara* bat aurpegia estaltzeko.

Gutxi gora behera, hamalau mutil inguru kaleratzen ziren, eta horrela jantzita *zanbonba* joka aritzen ziten taldean. Tresna hauek bonbo handiak ziren, beraiek egindakoak. Horretarako, ardi larrua hartu eta ondu egiten zuten. Gero, zurezko armazioan trinkatzen zuten bi aldeetatik. Hauen ondoan eta arratsaldeetan ere *mozorroak* kaleratzen ziren, hau da, edozein eraz jantzitako jendea. Aurpegiaren maskara zeramaten, edo bestela, era barregarriaz margotzen zuten. Mozorrotuen betebeharren artean, neskak eta haurrak harrapatzea zegoen. *Artza* ere kaleetan agertzen zen, mutil bat piztiaren antzeraz mozorrotuta ardi larruez. Beste batek soka edo katez lepotik heldu, eta etxez etxe erakusten zuen. Zomorru hau ez zen luzaroko kalera ateratzen, bere lana oso nekagarria zela eta. Aitzitik, oso famatu eta pozgarria izaten zen. Mutil koadrila erraldoi hau, akordeoiaren laguntzaz, igande arratsaldean herriko etxez etxe *biltzen* zihoan: txistorra, txingarra, arrautzak eta dirua. Lehenengoak bi metroko *kerrenean* ezartzen zituzten, eta arrautzak saskian. Hurrengo goizean inguruko baserrietara bisitan hurbiltzen ziren, eskean ere. Bildutakoaz astearte gauean ostatuan afaritara jotzen zuten denak elkarrekin. Hirugarren egunaren ilunabarrean ezkonduak mozorrotuta agertzen ziren enparantzán. Egun horretan ere *mayordomoek*, lau mutilen artean, *Sagar dantza* dantzatzen zuten; segidan, *Mutil dantzak*, herriko gizonek dantzaturikoak, eta gero *Soka dantza*, nesken laguntzaz. Dantza hauek guztiak jai arduradunek zuzentzen zituzten. *Mayordomo* eta neska *lagunen* artean beste protokoloak finkatzen ziren.

Oso maskara bereziak izan dira Errazukoak XX. mendean. Dirudienez, XIX. mendearen azken hamarkadetan ere berdinak ohi ziren. Denak zuriak izaten ziren, eta *antifaz* itxurakoak, hau da, aurpegiaren goialde erdia bakarrik estaltzen zuten. Oihal sendoak erabiltzen ziren maskarak prestatzeko, feldro lodi eta gogorra, edo antzeko oihala. Maskara kopetatik abiatuz, goiko ezpaineraino iristen zen, edo masaila erdiraino. Aurpegiaren zabalera betetzen zuen. Behealdetik lihazki ugari eta motz zintzilikatuta agertzen ziren, sudur eta aho gaineratik. Begientzako bi zulo eliptiko zeramatzen. Hala ere, ikusitako eredu batzuek sudurra ere estaltzen zuten. Buru atzealdean bi sokatxoren bitartez lotzen ziren. Nolabait adieraztearren, Errazuko karatola hauek barrokoko antzerki eta balet maskarak gogoratu eta irudikatzen dituzte. Horrelakorik ez du Euskal Herriko beste inon iraindu XX. mende arte, guk jakin ahal izan dugun ondorioz.

Errazuko hartzaren maskara, eta orokorki esanda mozorroa, aurrekoetan ikusitako eruedetatik ez da asko urrutiratzen. Inauteriak oraingoz sasoi onean zeudenean, piztiarena egiteko gazte sendoa izatea behar zen, bere gainean ardi larru iledun batzuk garraiatu behar zelako, oso astunak zirenak. Mozorroak gorputz osoa estaltzen zuen, oinetatik bururaino, enborra, hankak eta besoak ere. Burua ezkutatu nahian larrua ere erabiltzen zen. Begientzat bi zulo txiki prestatzen ziren. Larruetako ileak hain luzeak izaten zirela eta, begien aztarnarik ez zen kanpotik ikusten. Gezurrezko hartz erraldoi honen tximak ez zien beste lekuri uzten aurpegiaren osagaiei. Batzuetan, nolabait muturra adierazi nahi zen, eta orduan barne egitura luzetxo bat prestatzen zen. Burua bera nahiko handia izaten zen, mutil

mozorrotuarena alde guztietatik zeharo estalita, bere nortasuna bezala. Hartzaren lana “hartzakeriak” egitea zen, hau da, jarrera bortitza eta basatia adierazi behar zuen, ondoko gauza eta pertsona guztiak astakeriez zirikatuz.

2.7. Lantzeko *iyoteak*

Herriko *iyotiak* astelehen eta asteartean ospatzen dira batez ere. Parte hartzen duten mozorrotuak *txatxoak* dira. Hauek, tradizionalki mutilek, jantzi zaharrak erabiltzen dituzte, galtza zabalak, alkandorak bezalakoak, eta margo askotakoak ahal baldin bada. Buru gainean kapela desberdinak erabiltzen dituzte, beti koloretako paper eta oihalezko zintez oso apainduta. Batzuek kapela konikoak jartzen dute buruan. Besteek, segalarien lastozko kapela hegaldunak. Ez gaur egun normalki, baina iraganean mitra antzekoak ez ziren arraroak. Lehen ere, jantzi zahar eta lasak, edota maindire eta gortina zaharren orde, ardi larruak, edo beste motakoak, ez ziren batere arraroak. Aurpegia estaltzeko oso maskara simple baino efektiboa daramate: oihal zeharrargitsua, inongo zulorik gabekoak aurpegian. Errito partaideak hauexek dira: *Txatxoak*, *Ziripot*, *Zaldikoa*, *Perratzailleak*, *Txatxo* indartsu batek *Miel Otxin* panpina erraldoia garraiatzen du bere sorbaldetan. Dirudenez, iraganean beste pertsonaiak ere agertzen ziren. Adibidez, bi emakume jantzi zurietan (mutilak emakumez mozorrotuta).

*Txatxo*en kasuan, aurpegia estaltzeko zapi edo oihal mehe bat erabiltzen dute, normalki zuria. Begi, sudur edota ahoarentzat zulorik ez da egiten. Orduan, aurpegia oihalaren azpian zeharo desitxuratuta gelditzen da. Maskara hau oso simplea da, ikus daitekeenez, baina era berean oso eraginkorra mozorrotuaren izateari buruz ezer jakin nahi ez delarik. Jantzeko erak ez du izkutatzekorik: zapia hartuta, lauki eraz normalki, aurpegi gainean jartzen da. Orduan, lau muturrak atzealdera gelditzen dira. Lauak elkarrekin lotzen dira. Buruan kapelak laguntzen du anonimotua lortzen.

Perratzailen maskara aurrekoena bezain xaloa da, eta era berean oso eraginkorra ere. Burua zeharo estaltzeko zaku bat erabiltzen dute. Lehen bezala, hemen ere zulorik ez da egiten. Ez da inondik ezer ikusten. Barnealdetik, marregaren sareak argitasunari bidea egiten dio, nahiz eta mozorrotuaren ikusmena benetan murriztuta geratu.

*Miel Otxin*en maskara zeharo desberdina da. Kasu honetan, bilatzen dena ez da pertsonaiaren nortasuna ezkutatzea, aurrekoetan lortu nahi zen bezala. Oraingoan, aurpegiak gabeko panpina erraldoiari izaera eman behar zaio. Maskarak, proportzioen neurriez, aurpegi irribarretsuaren elementu eta keinu guztiak ditu. Gizon aurpegiaren itxura du, asko ala gutxi komizitatuta seriotasunaren antzik ez emateko. Mende honetan, *Miel Otxin*en maskara kartoizkoa izan da, eta Iruineko dendetan erositakoa. Hala ere, aurretik, maskara orde zapien aurpegia marraz zitekeen, edo paperean marrazten zen. Halaber, ez zen arraroa belarra airean uztea⁶.

---

6. Caro Baroja, J. “Estudios vascos III. Baile, familia, trabajo”, 95-96 or. (Nafarroa, 1976).

2.8. Lapurdiko *iautek*

Baiona eta Kanbo artekoa izanik, Adur ondoko herri hau Lapurdiko hiriburua izan zen iraganean. Nekazal herria da, eta udalerriak lau auzo biltzen ditu, horietariko bi elkartuta, Uztaritze bera dena. Beste biak Herauritze eta Arrautz ditugu. Auzo bakoitzak bere inauterietako jai antolatzen du. Segizioak konplexuak dira, pertsonaia desberdinez osatuak. Taldearen antolaketa denboran aurreratzen da. Behin dantzariak eta hauen janzkerak prestatuta, igande batean herrian bertan lehenengo agerraldia egiten dute. Hurrengo igandeetan ondoko herrietaraino hurbiltzen dira, dantza guztiak erakutsi nahian. Horrela, esate baterako, Baiona eta Biarritzeraino iristen dira. Handik, dirua biltzen dute egindako lanarengatik. Azkenez, inauterietako astelehen eta asteartean ondoko auzoetara zuzentzen dira, asmo berdinez.

Herrira iristean, sarrera *Maska dantza* izenez ezaguturiko dantzaz egiten dute. Gero, enparantzan biribila eraikita, beste koreografiak erakusten dituzte: *Sinplea* eta *Marmutxa*. Kalez kale ibiltzen, etxe eta baserri guztietara hurbiltzen dira, non *Arin arina* edo *Fandangoa*, dantzatzen duten gaur egun. *Makila dantza* bat ere eman dezakete. Dantzari bakoitzak bi makila erabiltzen ditu lan koreografiko honetan. Herriko enparantzan ere eta beste lekuetako ohituraz, beste dantza batzuk eman zitezkeen, hauen artean *Zapatain dantza*, eta *Ihautzi* batzuk Lapurdiko erara. XX. mendean, inauterietako horrelako taldeek izan duten musika laguntza danborra eta klarinetearen eskutik etorri da gehienetan. Batzuetan, bi hauei beste aire tresnak gehitzen zaizkie: tronpeta, saxoa. Akordeoia ere ez da batere arraroa azken hamarkadetan. Iraganean, eta irudi batzuen arabera, txirulak ere dantzarien mugimenduak zuzendu zituen.

Uztaritzetik kanpo, antzeko taldeak ere osatu egin dira, dantza gehiago ala gutxiagorekin, dantzari kopurua edota hauen talde egituraketa aldatuz, eta abar: Askain, Ainhoa, Sara... Partaideen talde osaketa haxe izaten da: *Banderaria*, *Kaskarotak*, *Besta gorriak*, *Ponpierra*, *Kotilun gorriak*, *Marikak*, *Anderea* eta *Jauna*; zenbait lekutan, jarraigo inguruan herriko gazte mozorroak mugitzen dira, dantzak ikusten edota lelokerietan aritzen.

Lapurdiko euskal hizkeraz, inauterietako janzkeraren elementu honek *maska* du izena, eta lehen esan bezala, garatzen diren dantzen artean bata *Maska dantza* deitzen da. Aipaturiko hiru kasuetan (*besta gorriak*, *ponpierrak* eta *kotilun gorriak*), maskaradunek kapela daramate, zeinari maskara zuzenki lotzen zaion. Orduan, ondorioz, kapela eta maskara bat bihurtzen dira, pertsonaiaren buru eta aurpegia zeharo batu eta estalirik. Bi kasuetan kapela hauek konikoak dira. Bestean ez, ordea: bere goialdea laua da, baina hala ere txano luzea izaten da. Maskaraz beraz hitz egiten, hiru kasuetan antzekoa dela aitortu behar da, hau da, pertsonaia maskaradun zehatz bat izateak ez du agintzen maskara berezko edo egokia. Zerbait aldatzen bada batetik bestera, ez da pertsonaiaren arabera, egilearen sormenarenaz baizik. Aitzitik, oso antzekoak dira denak, eta dakigunez horrela izan da denbora luzean, XX. mendean gutxienez. Ohiturak muga sendoak finkatzen dizkio egileari. Maskara hauen egileak, eta orokorki jantzienak, herriko neska gazteak izaten dira. Askotan, prestaketa mutilaren arrebaren ardurapean geratzen da, edo bere emaztegaiarenean. Lehen, kapelak egiteko oinarrizko egi-

turak Baionako dendetan erosten ziren, orain bezala normalki. Gero, etxean apaindu eta osatzen dira. Aurpegiko mozorroa egiteko oihal gorria erabiltzen da. Hona hemen eredu arruntenetarikoa bat: oihal pieza zabala da, goialdetik zuzena, alboetatik bezala, baina behera jaistean, ilargi-erara jotzen da, okerdura ahurrez. Goialdean ezik, beste alboetan urre margotako litsezko banda josten zaio. Hemendik hiru edo lau zentimetrotara barnealdera burdina-xaflazko katea ezarzen zaio, era berean urre margokoa, goialdean izan ezik. Begiak eta ahoa marrazteko hiru zulo egiten dira, batzuetan besteetan baino biribilagoak edo eliptikoak, egilearen gustuaren erara, eta antzeko xafla kateaz inguratzen dira. Ahoa xaflaz egindako elipse zabalak irudikatzen du, bertikalki material bereaz zeharkatuta bere erdialdean barnetik, baina ez dago zulatuta begiak eta sudurra bezala. Xafla kate luzearen barruan, hau da, begi, sudur eta ahoaren inguruan, beste xaflak josten dira han hemenka, urre edo zilar margokoak (beste koloreak ere ikusten dira, baina kopuru txikiagoan), orezta handiak balira bezala.

Uztaritzeko kotilun gorriaren oihalezko maskara (Lapurdi), Baionako Euskal Museoko janzkera gela-ko irudia.

Esan dugun moduan, maskara ez da buru inguruan lotzen, kapelaren oinarriaren inguruan baizik, eta orduan oso lasa gelditzen da aurpegi gainean. Lotzearren, bi zinta zuri edo gorri erabiltzen dira, bakoitza goiko ertz batetik abiatuta. Kasu askotan, eta maskara ez dadin mugi eten gabe aurpegi gainean dantzatzerakoan, albo berdinen aldetik antzeko beste bi zinta ateratzen dira buruaren atzealdean heltzeko. Berez, aurpegi osoa ezkututzen du. Belarriak ere ez dira ikusten, eta lepotik behera 10 edo 12 zentimetrotan erortzen da bularrerantz.

Neurtutako adibideek luzeran 45 cm. inguruko zabalera dute goialdean, kapelan lotzen den lekuan, eta bertikalki neurtuta 30 eta 35 cm. inguruan luzatzen dira. Baionako Euskal Museoan behatutako maskara batean, *kotilun gorriarena* hain zuzen, begiak oso biribilak dira; ahoa, ostera, txikia eta eliptikoa da. Xafla guztiak urre koloretakoak dira, eta litsak oso ilunduta agertzen dira, urre margoa galdu-ta, denboraren eraginaz.

2.9. Zuberoako *maskaradak*

Inauterietako jai hauei buruz asko idatzi da gaur arte. Bibliografia zabala aurki daiteke horri buruz. Horrexegatik, ez dugu orain azalpen luzea aurkeztuko. Berez, jarraigo eta errito honen antolaketa ez da zabalitzen zeharo lurraldearen mugen arabera. Herri batzuetan ez dira osatzen, baina hala ere beste lekuetatik etorritako *maskaradak* oso gustura onartzen dira. Era berean, Baretus haraneko zenbait herritan antolatu ohi dira, esate baterako. Gainera, ez dira izan urte guztietako betebeharrak. Ez eta gutxiago ere, bakarrik noizean behika gauza zitezkeen oso errito musikal koreografiko konplexuak dira *maskaradak*.

Zuberoako herrietan, beste hainbat lekutan bezala, inauteriak zirela eta, mutil mozorrotuak kaleratzen ziren eta etxez etxe ibiltzen ziren eskean. Mozorro hauek *maskak* ziren, bereziki aurpegia estaltzeko maskarak erabiltzen zituztelako. Baina, *maskaradak* eskatzen dituen antolaketa eta partaidetza maila horren gainetik kokatzen dira, oso maila garaian gainera. Dantzari trebeak behar dira, koreografiari zailtasunak txit nabariak dira, janzkerak arduraldi handia eskatzen die egileei. Azken buruan, antolaketarako barne-maila garrantzitsuaz ari gara hizketan. Baldintza egoki guztiak ematen zirenean, herria prest zegoen *maskarada* osatzeko, eta hori gutxitan gertatzen zen. Dantzari-antzele desberdin askok parte hartzen dute erritoan. Hona hemen egungo *maskaradetako* pertsonaien zerrenda: *Txerreroa, Gatuzaina, Kantinierra, Zamalzaina, Aintzindari, Bandelari* edo *Enseñaria, Jauna* eta *Anderea, Laboraria* eta *Laborarisa, Manitxalak, Xorrotxak, Kestuak, Buhamiak, Kauterak* edo *Kaoteruak*.

Egun, Zuberoako *maskaradetan* ikus daitezkeen maskara bakarrak *buhaimek* erakusten dituztenak dira. Lehen esan dugun bezala, oso janzkera narratsua erakusten dute, eta bereziki oso iluna da. Buruan, feltrozko txano edo kapela, askotan hautsita, janzten dute. Aurpegikoa *maska* izenez ezagutzen da, eta zuzenki buru atzealdean lotzen da bi lokarriren bitartez. Larruzkoak dira, eta horretarako ahuntz larrua erabiltzen da, ileak agerian utzirik. Aberearen larruaren arabera, kolore desberdinetakoak izan daitezke: arrea, grisa, zuria, beltza, edota kolore nahastutakoak. Oso itxura ez-formalez egiten dira. Orduan, egilearen gustuaren arabera gelditzen dira: batzuk luzeagoak, besteak motxagoak, gogorak ala bigunak. Begientzat bi zulo egiten zaizkie, baina ez normalki sudur edo ahoaren inguruan. Hau dela eta, ikusi ditugun batzuk justu aurpegia estaltzen dute; besteek, aldiz, lepoa ere aurretik estaltzen duten. Batzuetan belarriak airean gelditzen dira; besteetan, ordea, estaltzen dira. Ez daramate beste inongo apainketarik.

Baina hauxe ez da maskararen erabilera bakarra Zuberoan. Oraintxe dagokigun lurralde horretan, *maskaradez* gain, iragan hurbilean beste inauteri eginki-

zunak ezagunak izan dira. Horra hor, esate baterako, mutil lagun koadrilen ateraldia etxez etxe gauetan puska biltzean. Agerraldi hauetako mozorrotuak *maskak* dira, eta eginkizunari *maskarada* edo *gaueko maskarada* deitzen zitzaion⁷. Honi buruz, atal honen hasierako lerroaldeetan ohar batzuk eskaini dizkiogu irakurleari. Hala ere, gehiago sakontzea interesekoa izan dakiguke. Azken errito hau, orain arte azaldutako *maskarada* konplexuarekin ez dugu nahastu behar. Orain interesatzen zaiguna urteroko ekimena izan da. Baina gaur egun oroipena besterik ez dela esan behar dugu. Beste aldetik, egun ezagutzen dugun *maskarada* konplexua bakarrik urte eta leku batzuetakoa izan eta izaten da. Ibilaldia kalez kale ilunabarrean hasten zen, eta talde desberdinak ager zitezkeen herri bakoitzean. Koadrila bakoitzak bere eskea egiten zuen, eta bildutakoaz afaritara jotzen zuen. Hona hemen J. M. Guilcherren hitzak gaueko errito honi buruz:

Dans la partie de la vallée qui organise d'autre part des mascarades, les quêteurs se présentent généralement masqués. Les masques sont de toile, de serpillière, de peau de chèvre ou de carton, ... La plupart sont affublés de vieilles jupes, souvent avec des tournures bourrées de paille et des corsages gonflés de foin.. Quelques-uns sont déguisés en Bohémiens et Bohémiennes, ...⁸.

Ildo berdinetik, M. Duvertek *gaueko maskaraden* ohiturak zehaztasunetan sakonago azaltzen dizkigu. Hona hemen zenbait adierazpen Tiberoa-Basaburuko maskarek buruz, interesgarrian ikerketan honetan:

Les mascarades nocturnes se faisaient le mardi gras (ihaiteri) et le jeudi gras (lerdo), ... C'était les jeunes du village, ou mieux, de chaque quartier, qui les organisait. Ils sont célibataires et ont de 18 à 25 ans... Ils sont habillés un peu comme beltzak des mascarades. Ce sont des sortes de bohémiens: habits déchirés, peaux de chèvres, vieilles robes de femme, masques en peau de chèvre, d'agneaux; ...⁹.

Ikus dezakegun bezala, lehen maskaradetan aipaturiko *kauteren* maskarek beste une eta lekuetan parte hartu dute, iraganean, eta inauteriak zirela eta. Hauei gehituta, Euskal Herriko beste lekuetan ikusitako ohialezko maskara sinpleak hemen ere agertzen ziren. Azken finean, aurpegia estaltzea bilatzen zen, anonimatuan egoteko. Egoera horretan, Zuberoan ere material desberdinak egokiak izan dira. Hala ere, datuen arabera, dirudienez ahuntz larruzko maskarak, batzuetan motzak justu ahoa estaltzera iristen direnak, besteetan luzeagoak eta bizar moduan bularrean erortzen direnak, Zuberoan oso erabiliak izan dira.

Maskaradaren jatorri eta bilakaeraz ez gara kezkatuko hemen, arazo hori ez dagokigulako ikerketa honetan. Horretarako, J. M. Guilcherrek garatutako lan

---

7. Guilcher, J. M. "La tradition de danse en Béarn et Pays Basque Français", 539 or. Beste aldetik, M. Duverten hitzetan, "gaueko maskarada" ez da gaur egun ezagutzen Zuberoan, "Maskak", *Dantzariak* aldizkaria, 45 zk., 8 or. (Bilbo, 1989).

8. Guilcher, J.M. *La tradition...*, 540 or.

9. Duvert, M. "Maskak", 14 or.

mardula eta oso ongi dokumentatuak laguntza ezin hobea eskaintzen du¹⁰. Jatorrian, orain bertan aipaturiko puska biltzeak eta mutil lagunartek parte eta garrantzia zuzena izan dute, jai konplexuaren oinarri moduan. Gaur ezagutzen dugun errito zabala XIX. mendetik orain arte osatu eta garatuta, aurreko elementuak desagertu ordez, moldatu egin dira, noski. Ziurki, eta gaurko egoeran jakin dezakegunarenez baliaturik, aurreko mozerro, parodia, maskara eta abar luzea gaurko maskaradaren nahitaezko oinarrietan daude, aipaturiko ahuntz larruzko maskarak ere. Era berean, Zuberoan ikusitako larruzko maskara hauek Biarnoko herrietako inauterietan osoa aruntak izan dira, han hemenka, beti anarkikoki mozerroturiko pertsonaien aurpegietan, mutil koadrilen eskean, eta abar. Pirinioen mendebaldean oso erabiliak izan dira iragan hurbilean¹¹.

2.10. Euskal Herriko inauterietako beste leku eta maskarak

Leku asko eta askotan erabili dira horrelako maskara sinpleak: oihal zuri bat aurpegi gainean, edota margotako oihala edo zapi landugabea. Aldaerak hauek dira: begi eta ahoarentzat zuloak eraman, ala zulorik gabekoak. Alegia, Lesakako *zaku zarrak* deitzen diren mozerrotuek inauterietako igande ilunabarrean beren agerraldia egiten dute herriko kaleetatik bira handia emateko asmotan. Zakuez egiten dute mozerroa, oso lasa: bernak eta gorputza elkar josten dira. Gero, barrutik belar lehor asko sartzen da. Izakiak oso potolo eta baldarrak suertatzen dira. Buru gainean lastozko kapela hegaduna jartzen dute, eta aurpegia estaltzeko zapi zuria atzealdetik lotuta. Begi eta ahoarentzat zulo txikiak egiten dira. Eskuan maskuria ez zaie falta, kolpeak banatu nahirik ikusle artean, eta batez ere neska eta haurren artean. Ezinezkoa zaie korrika egitea, eta erdipurdika ibiltzen dira ilara luzean. Hogei mutil baino gehiago elkartu ohi dira. Zalduondoko *los porreros* deritzanak antzeko pertsonaiak dira, nahiz eta oraingoan bi edo hiru baino gehiago ez diren izaten. Halaber, zakuzko jantzi lodiak erabiltzen dituzte, belarrez beteta. Hain potoloak izateagatik, ia ezin dira ibili. Aurpegia zapi batez estaltzen dute, non begientzat zuloak ez diren falta. Edota, kasu berdinean, zapi ordez zakuaren oihala bera erabiltzen dute. Nafarroako Ultzama haraneko Iraizotz herrian, *ioteak* zirela eta, arratsaldeetan herriko enparantzan *txatxuak* agertzen ziren, mutil *txatxutuak* edo mozerrotuak. Buru gainean kapela koniko ederrak eramaten zituzten. Aurpegia zapi zuri meheaz estaltzen zuten, zulorik gabea, bere sarearen bitartez ikus zitekeen eta. Gero, gorputza estaltzeko etxeko jantzi zaharrak oso bidezkoak ziren, edo maindire eta gortinak... Larruak ere egokiak ziren janzkera osatzeko. Haran berdineko Alkoz eta Autza herrietan, esate baterako, mozerrotuek antzeko janzkera erakusten zuten, aurpegia ere era berdinean estalita. Nafarroan jarraituz, Baztango Amaiur herrian *iñauteak* deitzen ziren jaien garaian, mutil mozerrotuak agertzen ziren kaleetatik, *mozorruak*. Buru gainean *ttutturro* deituriko kapela konikoa jantzen zuten, eta aurpegia *maskaratua* zeramaten. Horretarako, zapi zuri mehea jartzen zuten aurpegi aurrean, oihalean zehar ikus ahal izateko zapiak ez

10. Guilcher, J. M. "La tradition ...", "La mascarade souletine" atala, 543-686 or., batez ere 668-686 or.

11. Guilcher, J. M. "La tradition ...", "Le carnaval en Béarn" atalean adibide ugari azaltzen dira, 493-513 or.

baitzuen zulorik. Hemen era *artza* agertzen zen, ardi larruz mozorroturiko muti-
la. Adibideak besterik ez dira.

Arabako Reitegi herrian maskaradunek, *los cachis*, aurpegia estaltzeko oihal
zahar bat erabiltzen zuten.

Gipuzkoako Elduaien herrian, mutil mozorrotuak *txantxoak* ziren, askotan ema-
kumezkoen janzkeraz agertzen zirenak. Hauek, *mozorratuak* deiturikoak zakuzko
jantzi lasak belarrez beteak zeramatzaten, baldarki ibiltzen kaleetatik. Hauek, aur-
pegia estaltzeko oihal zaharra erabiltzen zuten, atzetik lotuta eta zulorik gabea.
Lizartzako *iñauteriak* deituriko neguko jaietan dantzari trebeek parte hartzen
zuten. Horietaz gain, *mozorratuak* ere agertzen ziren, edozein modutan jantzita,
beti era barregarriaz. Azken hauek aurpegia oihal zaharrez estaltzen zuten.

Beste leku askotako maskaradunek zapiak edo oihalak erabiltzen zituzten
aurpegia estali nahian, aurreko kasu guztietan bezala: Betelun, Zigan, Etxalarren,
Bidangozen,... Nafarroako Aurizberriko *muzizarkoek* gortina fina janzten zuten
aurpegian. Honen zehar, ingurua ikus zezaketen. Beintza-Labaien herriko *zarpak*
deiturikoek, mozorrotutako mutilek, aurpegia estaltzeko emakumezkoren erreze-
lak erabiltzen zituzten.

Hona hemen oihalez prestatutako maskara jator bat: Bizkaiko Mundakako
aratusteetan atorrak deituriko mozorrotuak agertzen dira, musika taldeak osa-
tuz. Hauek, emakumezkoen lino zurizko alkandora eta gona lasak janzten dituz-
te. Gero, burua estaltzeko buruko-azal zuria erabiltzen dute. Pieza honek mutu-
rean farfaila daramanez gero, mozorrotutakoak horren zuloetatik bere ingurua
bistaz menpera dezake.

Aurreko ataletan hartz mozorro eta maskara eredu adierazkor batzuk eman
ditugu. Horiek ez dira bakarrak izan Euskal Herriko herrietako inauterietan. Ez eta
gutxiago ere. Irakurleak maskara berezi honen garrantzia kuantitatiboa balora
dezan, ondorengo pasarteetan beste adibide batzuk ezagutarazi nahi ditugu, errito-
en egitura eta bilakaeran sakondu gabe hala ere. Aipaturiko helburuaren bila
aritzean, bakarrik ohar batzuk ematea nahikoa izango dela pentsatzen dugu. Azken
orrialdetako bibliografiak informazio gehiago eskaini dezake, nahi izanez gero.

Nafarroako Ituren eta Zubietako inauteri jaiak oso famatu bihurtu dira azken
urteetan. *Yoaldunak* deitzen diren mozorrotuen inguruan jende asko biltzen dira.
Gauzak horrela, erritoan parte hartzaileek mugitzeko arazoak izaten dituzte.
Konpartsa hauetan, *artza* delako mozorrotua agertzen da, mutil bat ahari larruetan
ezkutua. Ez du edozein larruk balio. Oso ile luzeak dituztenak behar dira. Bi larruren
bitartez hankak estaltzen dira. Besoetan, beste bi erabiltzen dira. Gorputzean bes-
te hainbeste behar dira, gutxienez. Gero, burua prestatzeko beste larru bat erabil-
tzen da. Kasko bat larruz estaltzen da alde guztietatik. Gainera, mutur luzea dara-
ma, eta horretarako barneko egitura sendoa prestatzen zaio. Bi zulok begientzako
lekua uzten dute. Gainera, maskara hau adarduna da. Kopetatik bi ahari adar luze
eta oker abiatzen dira. Hartzak bere hezlea dauka, hau da, beste mutil mozorrotua.
Honek, katearen bitartez piztia maniatzen du, eta makilaz egurra eman behar dio
gehiegi ikaritzen denean, hau da, ia-ia eten gabe. Hartz hau, beste leku gehiene-

takoak bezalakoak, basakerietan ibiltzen da. Jendea zirikatzen du behin eta berriz. Bortitza izan daiteke ikusleak astindu nahi dituenean.

Nafarroako Amaiurren antzeko maskara aurkitzen dugu. Inauterietan *artza* zela-koa agertzen zen. Kargua, ardi larruz mozorroturiko mutilaren ardurapean zegoen. Beste mozorroak eramaten zuen kate sendoaz. Gisa-pitzia hau arriskutsua izaten zen, oso bortitza. Gipuzkoako Bergaran aurrekoak bezalako hartza agertzen zen inauterietan. Lurralde berdineko Antzuolan ere bai. Azken herri honetan, askotan hartz batzuk agertzen ziren, taldeka handik hona basatikerietan aritzen zirenak.

Hartz mozorrotuen taldeak ez dira hain arraroak izan. Aurreko kasua ez da bakarra. Bizkaiko Elorriin inauterietan bi edo hiru hartz agertzen ziren, ardi larruz mozorroturiko mutil sendoak, ahal ziren bezain handiak herriko guztien artean aukeraturikoak. Hauek, sorbaldan joare batzuk lotzen zituzten. Mugitzen zirenean (eten gabe) zarata izugarria sortzen zuten. Iraganean, maskarak aurpegi osoa estaltzen zien. Azken denboraldian, aurpegia larruz estali ordez, beltzez margotzen zuten. Antzeko eragina lortzen zuten, hain itota sentitu gabe.

Arabako Gatzagan ere beste bi hartz azaltzen ziren zeharo goitik behera larruz estalita eta aurpegia ezkuturik, *los osos*. Beste mozorrotu batek biak gidatzen zituen, piztiak beti ondo lotuak eramanda. Sorbalda eta larru artean zurezko taula bat gordetzen zuten. Hezleak egurra ematen zien tauletan, zarata izugarria aireratuz makilakaden bitartez. Hartzen jarrera oso basatia zela esan behar da, aurreko kasu guztietan gertatzen zen bezala. Araban jarraituz, Zalduondon ere beste hartza agertzen da inauterietan, *el oso*.

Lehen, Zuberoa eta Nafarroa Behereko inauterietako maskarada eta konpartsetan *harza* pertsonaia maskaradunaren agerraldiak arruntak ziren. Iparraldeko lurraldeetako maskara hauek jolasten eta jendea zirikatzen aritzen ziren. Bitartean, leku bakoitzeko hezleak bere gisa-pitzia gidatzen zuen, eta ihesaldiak bidezkoak ziren. Beti mutil handiak aukeratzen ziren ardura hauetarako. Azken hamarkadetan pitzia hauek ez dira hain ugari agertzen. Nafarroa Behereko hartz maskarari buruz, hona hemen V. Alford 1.930 urtean idatzitako lerro interesgarri batzuk:

Basse Navarre.- Then, cavalcades in the province of the Pays Basque process in Carnival time, led by dancers decked with bells and ribbons, who approach our Morris men extraordinarily closely. Various characters trail behind the dancers, amongst whom once was a dancing bear with his leader. Whem the Cavalcades go out for Carnival dancing bear they are colled Santibate, i.e. Carnival. Whem they go out for Tobera Mostrak, i.e., a show or play in punishment or derision of some village bad behaviour, they are composed of a great number of people, judges, lawyers, actors representing the culprits, beggars and buffons; a Fool also, and the bear. ...¹².

Zuberoako maskaradetako hartz maskara ikerlari batzuek aipatu dute orain arte beren idazlanetan. Dirudienez, mozorroa prestatzeko XX. mendean ahutz

12. Alford, V. "The springtime bear in the Pyrenees", *Folk-Lore* aldizkaria, XLI, 266 or. (London, 1930).

larruak erabiliak izan dira batez ere¹³. Azken hamarkadetan, zenbait lekutako maskaradetan hartz mozorroa ere agertu da. Guk ikusitakoaz oinarrituta, mutil sendo bat bilatu da betebegar horretarako, eta ahari larruaz goitik behera jantzi egin dute. Aurreko kasuetan bezala, basakerietan ibili da, bere gidariarengandik ihes eginik, ikusleak zirikatzen eta jipoitzen. J. M. Guilcherrek dioen arabera, Lapurdiko Ainhoa herrian ere hartz maskarak parte hartzen zuen iragan hurbilean, beste mutil batek gidatuta¹⁴.

Hartz mozorroak oso ugariak dira Penintsulako iparralde osoan, Galiziatik Kataluniaraino, guk orain dela hogeitau urte inguruan garaturiko ikerlan batean maskara zehatz honi buruz jaso genuen informazio ugariaren arabera. Neguko jaiei lotuta, batez ere inauterietako pertsonaia da hartza. Maskaraz arduratzen bagara, bildutako kasu gehienetan ardi edota ahari larruz egindakoak izaten dira, larru ile luzedunak. Bi motatako maskara-egiturak beha daitezke, eta hau ere Euskal Herriko adibideekiko baliagarritzat onartzen dugu, beti gure landa lanean oinarrituta. Alde batetik, maskararik sinpleena larru hutsa izan da, buru gainean kokatuta txano handi gisa eta oso lasa. Abere azal hau burutik bular eta sorbaldaraino jaisten da, dena estaliz. Begientzat zuloak egiten zaizkio. Bestetik, egitura sendoagoa hartzen duten maskarak badaude, hau da, burua asko handitu nahian kasko bat edo antzeko zerbait jantzen da, eta larrua honen gainetik albo guztietara erortzen da. Gainera, horrelakoetan ez da harritzekoa, oso arrunta baizik, muturra ondo definitzea, eta orduan makila txikiez egindako egituratxo bat prestatzen zaio maskarari, edota kartoizkoa. Gainera, leku askotan jakin izan dugun moduan, maskara xalotasunetik egitura konplexuagoetara urtetik hurrengora bidera daiteke, mozorrotzen den pertsonaren gogoan arabera.

Mozorro hau eta bere parodia direla eta, Penintsulako iparralde zehatzago behatzen badugu, erritoan mendebaldetik ekialdera aldaketa bat dagoela baieztatzen dugu. Galiziatik Euskal Herriraino, gidariak hartza paseatzen du handik hona, nahiz eta mozorro bortitza izan. Piztiaren ehiza edo hilketaren antzezpen aztarnak eskasak dira. Aitzitik, Euskal Herriko Zuberoatik Kataluniaraino, hau da, Pirinioetan, hartza ehizatutako mozorroa da eta leku gehienetan bere hilketaren parodia antzeztzen da ikusleen aurrean: ehiztariak mendira doaz eta harrapatzen dute, kateatuta ekarri eta kasu asko-askotan hiltzen dute. Aukera hauek erritoaren bi aldaera ezberdin eta esanguratsuak dira¹⁵.

3. UDALDIKO MASKARAK

Azken hamarkadetako gauzak ikusita, maskara soil-soilik inauterietako tresna dela norbaitek pentsa lezake. Gaur egun jaso dezakegun datuen arabera, aitortu

---

13. Guilcher, J. M. "La tradition ...", 564-565 or.

14. Guilcher, J. M. "La tradición ...", 514 or.

15. Penintsulako beste lekuetan ere hartz maskarak inauterietan agertzen dira: Cáceres aldeko La Vera lurraldean, Gredos inguruko haran eta herrietan, Errioxako leku desberdinetan, eta abar. Era berean, Europako neguko maskaradetan maiz agertzen den pertsonaia dela gauza jakina da.

behar da azken aldietan inauterietarako joera egon dela. 1936 arte, ez da inauteririk egon maskararik gabe. Neguko jai horietan, mozorroa bera bezain funtsezkoa izan da. Gero, handik hona berpiztu diren jaietan maskarak ez du, agian, hainbesteko lehentasuna bereganatu. Hala era, gaur egun inauteriekin pentsatzen dugunean, maskararen irudia, zehatz ala abstraktuagoa, burura datorkigu. Baina, oraingoz Euskal Herrian gordetzen diren maskara batzuk, kopuru txikian egia esateko, beste sasoietakoa jaiei lotuta azaltzen zaizkigu. Batzuek zerikusi handia dute Gorpuzti jaiarekin. Besteek, aldiz, herriko jai nagusiekikoa dute, eta horrelako jaiak udakoak izaten dira gehienetan.

Bi dira, batez ere, gure esparruan gaur arte udako jaiarekiko maskara gorde duten lekuak: Gipuzkoako Oñati eta Nafarroako Otsagi. Lehenengo kasuan, maskara taldea Gorpuzti jaietan agertzen da prozesio erlijiosoan. Besteak, Otsagikoak, lekuko izaki zaindariaren omenezko erritoetan parte hartzen du.

Ildo beretik aurrera jarraituz, aurreko mendeetan udako maskara askoren informazioa jaso dezakegu, oraingoz, baina zehar-iturrien bitartez. Iraganeko dokumentuetan udako mozorro eta maskarak behin eta berriz aipatzen dira, biak sasoiak erritoei lotuak. Eta, zer esanik ez, korte edo nobleziak antolaturiko jaietan. Azken aspektu hau ez dagokigu orain, tradizio herritarren urratsei jarraitzen ari baikatzaizkio. Lehen aipatutako maskara herritar horien azterketan murgildu baino lehen, eta gaiari erantzun osoa emateko asmoz, udako maskaren iraganaz zertxobait gehiago jakitea beharrezkoa dugu. Horretarako, testuetara jo beharko dugu, artxibo zein beste dokumentu zaharretako oharrek behatuz. Hona hemen, beraz, adibide batzuk eta ekarri nahi dugun lehengoa Oiartzungoa da, S. Múgica jaso zuena Euskal Herriaren Alde Aldizkarian, eta 1683 urtekoa da:

..., reunido el Ayuntamiento con fecha 29 de septiembre de 1683, con la mayor parte de los vecinos del Valle a son de campana tañida para conferir y tratar las cosas tocantes al servicio de Dios Nuestro Señor y bien y utilidad y aumento de la república, a instancia, persuasión y representación de los Reverendos PP. De la Compañía de Jesús, que se hallaban de misión, que eran ..., representaron éstos que mediante el mal abuso y costumbre perniciosa que existía en el Valle de disfrazarse de mozorros los días de San Juan, San Pedro y San Marcial, habían sucedido muchas peticiones y ruidos, como se había visto aquel año con la muerte de Joseph de Olaciregui, acaecida en la riña que se suscitó en la plaza de Elizalde entre los vecinos y los mozorros que salieron enmascarados, y a fin de poner remedio para la mejor armonía de los vecinos y naturales, se trató del asunto latamente entre los vecinos y los PP. Predicadores, acordando de mutua conformidad, que en adelante ninguno saliera disfrazado de mozorro en los dichos tres días, ni en otra fiesta alguna, ...¹⁶.

Hara non aipatzen den maskara udako jaietan! Debekua da testu honen funtsa. Tartean, tradizioen debekuetan mendeetan parte zuzena hartu duten inkisidoreak aurkitzen ditugu. Antzeko zergatia arruntena izaten da aipamen hauetan.

---

16. Múgica, S. "Antiguas costumbres. Las máscaras", *Euskal Herriaren Alde Aldizkaria*, 78 zk., 165-168 or.

Horrez gain, eta gaiaren muinari heltzen, “mascara” hitza agertzen da testuan, eta bere ondoan “mozorro”. Bata eta bestea, ez bazen nahikoa horietariko bakarren bat adieraztea. Ondoko oharra Legazpiko udal artxibokoa da, eta Gipuzkoako herri horretako jaietarako buruz A. Muruak egindako idazlanean azaltzen du. Berrero, maskara Gorpuzti egunari lotuta agertzen zaigu. Oharraren data 1624ko ekainaren 9a da:

A Francisco de Oñativia de la costa de 17 que danzaron la danza de espadas el día del Corpus y de los tamborines, atabalero, cachidiablo y bobo ... 6 dcs. A Domingo de Arabaolaza de las máscaras que se han perdido y de su traída ... 9 rls¹⁷.

Gastu-ohar hau aberatsagoa da. Baina, gure helburuaren bila aritzeko aurrekoa nahikoa da. Maskara batzuk behar dira Gorpuzti eguneko ezpata dantza egiteko Legazpin. Bi pertsonaia-izen aipatzen dira: *cachidiablo* eta *bobo*, biak oso arruntak penintsula osoan, geroko adierazpenetan ikusiko den bezala. Hala ere, maskara horien ezaugarriak buruz beste informaziorik ez dugu.

J. M. Jimeno Jurio Nafarroako errito herritarren azterketa sakona luzatu du anitz idazlanetan. Ikerlari honek jaso duen moduan, artxiboetako oharretan maskararen aipamena ez da arraroa. Ondokoa Arronizkoa da, 1604 urtean data daitete eta herriko jai nagusiak ditu helburu, Igokunde egunekoak:

...estando en costumbre la dicha villa de Arroniz de hazer fiesta por la solemnidad del día y ser la adouocacion de la dicha iglesia, y solemnizar la dicha fiesta con danças, autos y otras cosas, hauendo entrado en dicha iglesia ziertos danzantes con sus mascararas y tomado algunas obladas a las mujeres qu´estaban sentadas en sus asientos ... y les obligó a quitarse la máscara ... unos enmascarados andaban deshonestamente entre las mugeres, y muy indecentemente...¹⁸.

Ondoko oharra Lizarrakoa, 1549 urtekoa, eta kasu honetan Gorpuzti egunari dagokio:

A Vertol de Billadiego, vezino d´Estella, diez reales de maxcaras, cascabeles y de huna colacion que yzieron seys personas que andubieron el dia del Santo Sacramento dançando en la procesion del dicho dia por mandado de la Ciudad¹⁹.

J. M. Perez Garciak idatzitako liburuan Bastidako jaiak azaltzen ditu, “La M. N. y M. L. Villa de Labastida”. Gorpuzti eguneko dantzari buruz, hona hemen idazlearen hitzak:

---

17. Murua, A. “Fiestas y danzas en Legazpia”, *Dantzariak* aldizkaria, 32 zk., 21 or. (Bilbo, 1986).

18. Jimeno Jurío, J. M. “La fiesta del Corpus en Tierra Estella”, *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra* aldizkaria, 50 zk., 214 or., 64. ADP: Car. 449, n. 26, ff. 24-25, 40. (Iruña, 1987).

19. Jimeno Jurío, J. M. “La fiesta ...”, 215 or. (A. M. Estella: Cuentas de propios, Lib. 1, 1549, n. 44).

Desde el siglo XV tenemos noticias anuales de la celebración de danzas el día del Corpus Cristi, danzas cuyas características nos son hoy desconocidas, aunque sabemos que había cachimorro, con casaca y máscaras, pero que adquirieron gran renombre en todo el contorno...²⁰.

Gorpuzti eguneko erritoak oso egokiak izan dira dantzariak maskarak erakusteko, Euskal Herria zein Penintsulako beste leku askotan. Udako beste dantzetan dantzari maskaradunak ere ez dira eskasak izan. Gaur egun, joera horren aztarra gutxi dugu, baina idatzitakoak maskararen erabilera zehatza baieztatzen du. Udako erritoak direla eta, egungo Euskal Herrian bi lekutan maskarek iraindu dute: Gipuzkoako Oñati eta Nafarroako Otsagi.

3.1. Otsagi. Muskildako dantzariak

Herri honetako dantzariak, *los danzantes*, zortzi mutil dira, eta lanean laguntzeko beste pertsonaia agertzen da, aurrekoak baino adin handiagokoa izaten den gizona, *el bobo*. Dantzarien janzkera horrelakoa da: harizko alkandora zuria, material berdinezko lepoko zabalaz apainduta; galtza zuria belaunetaraino, baita ere harizkoa; hemendik bera, galtzerdi luze zuriak, eta oinetan espartinak, batzuetan “balentziarrak” eta besteetan zuriak zinta gorriez apainduta; belaunetatik behera zintzarriak heltzen dituzte, mordo handian larruzko egitura baten bitartez ilara bertikaletan josita; gerrian zapi zuri luze bat korapilatzen dute hiruki moduan ipinita, korapiloa aurrera begira gelditzen delarik; *la echarpa* deituriko zinta batzuen egitura bular eta sorbaldatik gurutzatzen da, atzealdean zeharkatuak eta aurrean zuzenak; lepo inguruan, margo desberdinetako zinta zabal asko kokatzen dituzte, denak elkar helduta, lepotik gerriraino jaisten direnak alkandora estaliz aurretik eta atzetik; buru gainean txano txikia daramate, *la cachucha*.

Boboaren janzkera oso desberdina da. Jantzi arlekinatua darama, bi margo nagusitan eginda: gorria eta orlegia. Apaindurak urrezko hariez eginak daude. Galtza belaunetaraino iristen denez, galtzerdiak airean gelditzen dira, eta hemen ere bi margoen agerraldia dugu, bata gorria eta bestea orlegia baitira. Nahasketa honetan, espartinen koloreak ere aurrekoekin aurkakotasunez konbinatzen dira. Zintzarriak ez dagozkio faltan, eta txanoa ere ez. Anekan dantza tresna batzuk garraiatzen ditu, eta beste eskuan makila batez larruzko puxika bat mugitzen du, arteaz beteta. Gainera, dantza batzuetan bi aurpegitako maskara erabiltzen du, oso aberatsa bere itxuraz eta laster ezagutaraziko duguna. Jantziak Muskildako Patronatuaren menpean gelditzen dira urtean. Irailaren 7an dantzarietara banatzen zaizkie, ongi zainduta, konpondu eta jaietarako apainduta.

Taldeak, horrela jantzita, parte zuzena hartzen du herriko jaietan Ama Birjina, Udalaren eta biztanleen aurrean. Soilik *bobo* deituriko pertsonaia maskara jantzen du, eta gainera dantza bakar batean, hau da, *Pañuelo* deiturikoan. Ezaugarri nagusienetakoa hau da: bi aurpegi erakusten ditu, bata aurrera begira, eta

---

20. García Pérez, J. M. “La M. N. y M. L. Villa de Labastida”, 279 or. (Gasteiz, 1985).

bestea atzera. Buru osoa estaltzen du, eta sorbaldetan nahiko lasa gelditzen da. Oihala erabiltzen da egiteko. Marko gorri baten gainean bi aurpegi marrazten dira. Aurpegi bat beltza den arren, bestea zuria da. Bietan begi eta ahoarentzat zulo eliptikoak erakusten ditu. Aurpegi, aho eta begiak urrezko hariatz inguratzen dira. Sudurra adierazita badago, eta horretan beste bordatua erabiltzen da. Bizarra ere definitzen da, alde batean beltza eta bestean zuria, aurpegiaren margoaren aurkakotasuna bilatuz eten gabe. Goialdetik, motots lodi eta luzea erortzen zaio, bi koloretakoa ere, gorria eta orlegia.

Otsagiko boboaren maskaran gauzarik nabariena, zalantzarik gabe, “bifrontea” izatea da, hau da, bi aurpegi erakustea, bata aurrera eta bestea atzera begira. Beste aldetik, bere jantzi arlekinatua ikusita, margo aurkakotasun hori maskara eramatea ez da arazo harrigarria. Azken buruan, maskara bera janzkera osoaren beste elementu bat da, osagarria eta garrantzitsu zalantzarik gabe, eta kasu honetan nortasun handikoa gainera.

Uda garaian Penintsula osoan, han hemenka, dantzatzen diren saga koreografikoetan parekotasun zehatzak badaude: gizonen dantzak izaten dira; taldeko partaideen kopurua nahiko mugatuta aurkitzen da, non zortzi dantzari gehi dantza maisu bat arruntena izaten den; janzkeraren ikus puntutik, dantzari eta buruzagiaren arteko desberdintasunak oso nabariak dira adibide ugartan, eta bada-kigu iraganean gehiagokoa izan dela kuantitatiboki; dantzarien janzkeran zurtasuna nagusitzen da, eta hor emakumezkoren jantzi-elementuak kokatzen dira (koloretako zintak, xal eta zapiak, gonak, gonazpikoak); dantza maisuen kasuan, berriz, zurtasuna ez da ezaugarri bat, eta bai margoetako aurkakotasuna, hau da, koloreak aurrez aurre kokatzea jaka, galtza, galtzerdietan...; gainera, azken hauek kasu askotan maskara janzten dute, oihalezkoa gehienetan; erakustaldi koreografikoetan tresna dantzak garatzen dituzte (makila, ezpata, uztai, zinta dantzak, eta beste genero batzuk), eta hauekin ere, prozesioetan batez ere, kriskitin dantzak lekuko deidadearen aurrean funtsezko dantzak izaten dira. *Boboa* bezalako pertsonaia hauen garapen eta nortasunean pixka bat sakondu beharko genuke orain. Otsagiko *boboa* gogorarazten diguten antzeko pertsonaiak arruntak izan ziren Europako Erdi Aroko folkloean. Berez, gaur dakigunez inguru herritarretatik antzerki eta korteetaraino iritsi ziren.

Otsagiko boboa (Nafarroa), bere ohialezko maskara bizefaloaz burua estalita erakutsiz (R. Violant-en *El Pirineo español* liburutik, 629 or., 1943ko argazkia).

Otsagiko informatzaile adintsuekin solasean, eta izen horren zergatiak galde-tuak, erantzuna argitsua izan da: “se le llama *el bobo* porque hacía muchas bo-badas” (gaur egun pertsonaia honen seriotasuna ez da horrenbesteko berariazko ezaugarria; duela gutxi arte, bere betebeharrean barregarrikeriak egitea bazego-en ere). Ikerlariak horrelako pertsonaiak beti “eroekin” parekatu dituzte, harre-man zuzenak bilaturik. “Fous” deituriko mozarrotu eta maskaratutakoek garrantzi handia izan zuten jai eta dantzetan XVI. mende arte. Erdi Aroan “momo” deituri-koak aurkitzen ditugu, antzeko nortasunezko izakiak, edota korteetako bufoiak, halako batzuk bakarrik aipatzearren. Antzerkiaren arloan, eta Penintsularekiko arazoe-kin jarraitzen, A. Salazarrek ohar laburra baino esanguratsua eskaintze dio antzerkietako boboari, guretzat mamitsua dena ikerketa honetan, zeinean herre-man berea adierazten duen ikerlariak.

... El ‘stupidus’ de las farsas atelanas, que exhibía un gran falo, divertía a los rústicos con sus ruidosas vestosidades y recibía las bofetadas de los demás actores, constituyendo uno de los más gustados caracteres del mimo, después del momo o remedador, en seguida de sot francés, del clown en Shakespeare y del bobo en nuestro teatro desde los últimos años del siglo XV²¹.

Dirudienez, pertsonaia hauek kultura herritarretik antzerkira igaro zirela gogoratu beharko genuke berriro. Europaren iraganean historia luzea zeramaten garai horretarako, errito herritar eta jaietan hain zuzen ere. Antzeppenetan nor-tasun barregarriko pertsonaia da *bobo*. Otsagin, izen berdinak denboran zehar iraindu du. Janzkera arlekinatua ere bai. Baina, Penintsulako beste lekuetan izen desberdinak entzun ditzakegu: *botarga*, *cachi*, *cachimorro*, *cachiberrio*, *cachirulo*, *zurramoscas*, *zarragón*, eta beste hain beste. Izen ezberdinak, baina nortasun berdineko pertsonaiak, oso garrantzitsuak izan direnak saga koreogra-fikoetan. Askotan, mozarroturiko hau dantza maisua bera izaten da, eta gaine-ra, lekuko tradizioaren igo-rea. Janzkeraren aldetik ere, parekotasun handi eta nabariak badaude. Hona hemen adibide zehatz batzuk. Burgosko Villarcayo dei-turiko lurraldean Espinosa de los Monteros herria kokatzen da, eta bere ingu-ruetan Las Machorras bazterra. Han, abuztuaren 5ean tresna dantzak ematen dira erromerian. Dantzariak, zortzi mutil, *los danzantes* dira, eta hauekin *el bobo* deiturikoak parte hartzen du erritoan era berezian. Azken honek margo askotako jantziak daramatza eta maskara darama aurpegia estaltzeko. Gainera, eskuetan egurrezko artazi luze artikulatuak daramatza. Azken tresna hauek jen-dearen artean bidea zabaltzeko erabiltzen ditu²². Hurrengo adibidea Guada-lajarako Majaerlayo herrikoa da. Lehen, jaiak eta dantza urtarilaren hirugarren asteburuan ospatzen ziren, nahiz eta egun irailaren lehenengora eraman dituz-ten. Zortzi dantzariek parte hartzen dute garapen koreografikoan. Hauen burua *el botarga* deiturikoa da. Bere janzkeran, jaka eta galtzak zintzarriz josiak, mar-go urdin eta gorria nagusitzen dira, eta bandetan aurkakotasuna erakusten dute. Jakatik txanoa ateratzen da, eta aurpegian egurrezko maskara darama, egur landua, aurpegi bakarrarekin (atzealdea txanoak ezkututzen du). Eskuetan,

21. Salazar, A. *La música en la sociedad europea. I. Desde los primeros tiempos cristianos*, 410 or. (Madrid, 1989).

22. del Río, J. “Danzas típicas burgalesas”, 64-65 or., argazkia 72 orrialdean (Burgos, 1975).

makila bat erabiltzen du²³. Guadalajara aldean jarraituz, beste bi lekutan *el botarga* deiturikoak maskara jantzen zuen. El Vado herrian gizonak berak bere maskara kartoiez egiten zuen, eta ikatzez margotzen zuen. Bekainetan eta bibotean zaldi-ileak elkartzen zituen. Villaseca de Uceda herrian, hango botarga dantzarien laguntzaz agertzen zen jaietan dantzak erakusteko. Maskara jantzen zuen aurpegia estali nahian. Honek, gizonezkoaren neurri gaineko aurpegiera erakusten zuen²⁴. Palenciako Cisneros herrian dantzak irailaren hasieran izaten dira. Zortzi dantzarik parte hartzen dute, zuriz jantzita, gonazpikoarekin, zapia buruan, eta abar. Makila dantzak eta beste tresna dantzak erakusten dituzte. Taldeko zuzendaria *el chiborra* da. Honek, margo askotako jantzia loredun, jaka eta galtza lasak daramatza. Aurpegian, maskara ezartzen du²⁵. Hurrengoa Zamorakoa da, Sanzolez del Vino herrikoa. Dantzariekin *zangarrón* deiturikoa agertzen da. Bere maskara larru beltzekoa da. Buru gainean, margotako zinta luze asko daramatza, bizkar eta sorbaldatik erorita. Maskara honetan sudurra, ahoa, begiak eta bekainak ez dira falta. Eskuan daraman makilez umeak zirikatzen ditu. Bere jantzia ere oso bitxia da²⁶. Antzeko pertsonaia maskaradunak beste leku askotan ere aurkitzen dira: Castrillo de Murcian (Burgos), *el colacho* deiturikoak, lehen ahuntz aurpegi antzeko maskara zeraman, nahiz eta orain edozein motatakoa egokia izan; Valdenuño-Fernández herrian (Guadalajara), *la botarga* izenez ezaguturiko pertsonaia maskara zeraman iragan hurbilean; eta horrela, beste asko. Adibideak dira, azken batean.

3.2. Oñati. Korpus eguneko jaiak

Herriko jai nagusiak, santu zaindariaren omenez antolatzen direnak, irailaren 28 inguruan gertatzen dira. Gaur egun, jai horietan ez dago dantza berezirik. Baina, herri osoak Gorpuzti eguneko erritoak oso era berezian bizi egiten ditu. Berez, Oñatin garaturiko dantzak, eta hauei gehituta maskarak, *Gorpuzti-dantzak* dira. Egun horretan herrian prozesio nagusia kaleratzen da. Santu desberdinen irudiek parte hartzen dute, gizonak bizkarretan garraiatuta. Halaber, udal eta eliz agintariek leku berezia hartzen dute jarraigoan. Musika ez da falta, eta dantzak ere ez. Kaleak belarrez estaltzen dira, alfonbra luze eta zabala osatuz. Jendea espaloietan jartzen da, asko eta asko komitibari jarraitzen dioten bitartean. *Dantzariak* zortzi gizon dira, eta hauek zuzentzeko *kapitaina* dago, taldearen arduraduna. Azken hau, bai janzkeran eta bai erritoan parte hartzean, bere apupiloengandik desberdintzen da. Dantzariek alkandora zuria eta margo berdineko galtza luzea jantzen dituzte. Galtza gainean gona gorria ipintzen dute, gaur egun hanka

---

23. López de los Mozos, J. R. "Dos botargas de ciclo invernal en Majaerayo (Guadalajara): conclusiones definitivas", *Revista de Folklore* aldizkaria, 4.1. alea, 82-83 or. (Valladolid, 1984).

24. López de los Mozos, J. R. eta Mateo Viñuales, R. "Tres botargas desaparecidas: las de El Vado, Viñuelas y Villaseca de Uceda", *Revista de Folklore* aldizkaria, 4.2. alea, 118-124 or. (Valladolid, 1984).

25. González Casarrubios, C. "Danzas palentinas", *Narria* aldizkaria, 14 zk., 26-29 or. (Madril, 1979).

26. González Pena, M.L. "La fiesta del zangarrón en Sanzolez del Vino", *Narria* aldizkaria, 20 zk., 32-34 or. (Madril, 1980).

erdiraino, gutxi gora behera. Gona honek erremate zuri bat erakusten du bere behealdean. Telazko banda gorri zabal batek bular eta sorbalda gurutzatzen ditu, bizkarretik aurkako gerrialdera jaisten, non korapilatzen den. Eskumuturretatik zinta gorri zabala heltzen da, apaindura moduan. Lepotik gorbata gorria zintzilikatzen da. Espartin zuri zinta gorridunek janzkera osatzen dute. Kapitainak antzeko janzkera darama, baina kasu honetan gona, gorbata eta zinta guztiak gorriak izan ordez, urdin ilunak dira. Gainera, gonak bi zinta zuriren bitartez errematatzen da.

Hauetaz gain, maskaradun batzuek ere parte zuzena hartzen dute jarraigoan. Ez dute dantza egiten, ez dira dantza edo musikariak. Kortejoan hamabi apostoluak, Kristo, Amabirjina eta San Migel arkangelaren irudi bizidunak kaleratzen dira. Bakoitzak bere janzkera darama, irudikatu nahi duten pertsonaiaren inguruko topikoen arabera. Osatuena San Migeli dagokiona da, zalantzarik gabe. Bere hegalak eta koraza ez zaizkio falta janzkeran. Bakoitzak, gainera, berariazko maskara erakusten du, hau da, berari dagokion maskara zehatza, gero azalduko dugun moduan. Azken hauek guztiak maskaradun isilak dira, oso zurrunik. Prozesioan bi lerrotan ibiltzen dira, inongo keinu edo zirkinik egin gabe. Bakarrik, denen artean San Migel aurreratzen da. Bi lerroen artean kokatuta, makilagurutze luzea eskuetan eraman behar du, eta martzialki ibiltzean makilez baliatzen da.

Lehen esan dugun bezala, Gorpuzti eguneko jarraioan hamabost maskaradunek parte zuzena hartzen dute. Horietariko hamabi apostoluak dira. Besteak Kristo, Ama Birjina eta San Migel dira. Bakoitzak bere maskara erakusten du, denak desberdinak zerbaitetan. Egun, paper pastaz egiten dira. Oso errealistak dira, hau da, irudikatzen duten pertsonaiaren aurpegia erakutsi nahi dute, keinu eta elementu guztiak normaltasunez azalduta. Margoa ere gizakiaren azalarena dute. Begientzat zuloak ez dira falta kasu hauetan, eta arnasa hartzeko zulo txikiak sudurrean ere ez. Ahoak itxita daude, inongo zulorik gabe kasu guztietan. Maskara ugari bizardunak dira, pertsonaien topiko jakinei jarraitu nahian. Hau gertatzen da Kristo eta San Pedroren kasuetan, eta beste batzuetan ere. Biboteak bakarrik ere ikusten dira aurpegi-maskara batzuetan. San Migelek ez du bizarrik. Ilea ere material berdinez irudikatzen da. Aurpegi osoa estaltzen dute, eta buru gehiena ere bai, buruaren atzealdera zabaltzen baitira, belarriak estaliz. Koroa daramate, desberdinak Kristo eta apostoluenak azaldu nahi direlarik. San Migelek, koroa ordez kapela berezia darama, luma handiez gainaldean apainduta, luma-apaingarri eder bat. Horrez gain, maskaradun bakoitzak berari dagokion janzkera darama. Apostolu guztiek berdina, gutxi gora behera. Kristo eta Ama Birjinak berena, eta San Migelena oso berariazkoa da, elementuetan konplexu eta aberatsagoa. Alegia, azken honek koraza erakusten du, eta atzealdean hegaltxoak. Apostoluengan, beren nortasunak jakinarazten duten elementuak ez dira falta. Horra hor, esate baterako San Pedroren kasua. Honek zeruko giltza handiak garraiatzen ditu. Beste batek ezpata, edo lantza bat, edota zirioko, eta abar.

Oñatiko errito konplexua Gorpuzti jaiaren inguruan aritzen da. Maskarak ez dira dantzarien tresnak. Talde zuzendari edo maisuarena ere ez, gutxienez azken mendeetan, eta egun jakin dezakegunaren arabera. Jarraigoan beste pertsonaiek parte hartzen dute, zalantzarik gabe dantzariak baino askoz hieratikagoak direnak. Nolabait, figuranteak dira prozesioan, hau da, beste nortasunak erakutsi

Oñatiko jarraigoaren irudi maskaradunak. Apostoluen artean, San Migel bere maskara bereziarekin (Gipuzkoa).

nahi dituzten heinean, ibiltzea besterik ez dute egiten. Hala eta guztiz ere, hitz hauek kontuan hartu behar dira. Zerbait erakutsi nahi dute, eta hor dago haien betebeharra, hain zuzen ere. Gorpuztia eguneko erritoetan horrelako pertsonaia eta maskarak ez dira arraroak izan iraganean. Aitzitik, herri nagusi eta hirietan, batez ere herri katedralduna baldin bazen, honelako kortejoak oso arruntak izan dira. Katedrala baldin badago, lekuko Eliza boteretsu eta aberatsa delako izaten da, beste gauza batzuen artean, eta herria bera ere bai, neurri batean gutxienez. Orduan, egoera horretan prozesioak ere aberatsagoak izan ohi dira, osagarriak diren elementuen konplexutasunaz ari bagara, eta ekonomiaz ere, jakina.

Leku gehienetan, Oñatin bezala, Gorpuzti jaia gremioei lotuta agertzen da. Bere barnean, elementu biblikoak oso ugariak dira. Testamentuko pertsonaia irudikatzen dira prozesioetan: ebanjelistak, beste apostoluak, Kristo, Amabirjina, patriarkak, profetak, eta abar. Bertuteak ez ziren arraroak beste lekuetan, edota santu desberdinak: San Kristobal, San Migel... Janzkera berezietan eta maskarekin ez dira. Baina, Gorpuzti eguneko erritoen artean autoak deiturikoak kokatzen dira, hau da, antzeppen sakramentalak, eta hor bibliaren pasadizo ospetsuetako pertsonaia ordekoek leku garrantzitsua eskuratzen dute, autoak antzeppen direnean ikusleen aurrean, prozesioan barnean, edota tabladietan²⁷. Oñatin gertatu eta gertatzen den bezala, beste toki batzuetako prozesioetan pertsonaia berezia San Migel arkangela ere izaten zen. Honek “tarasca” edo herensuge erraldoia erail behar zuen antzeppenean. Horra hor, esate baterako, Madrilgoa, non San

27. Adibide moduan, eta bat adierazteagatik, horra hor Zaragozako Gorpuzti eguneko jarraioa, gremioen partaidetza zuzena eta ezinbestekoa, auto sakramentalak, pertsonaia biblikoak, “tarasca” eta abar. Ikus E. Serrano Martinen “Tradiciones festivas zaragozanas. Historia de los festejos populares en Zaragoza”, 192-210 or. (Zaragoza, 1981).

Migelek Mahomaren burua mozten zuen²⁸. Pertsonaia biblikoen irudikapenak oso errealistak izaten ziren auto hauean. Izaki horien ikur elementu testamentalak gehitzen ziren: San Pedroren giltzak, San Migelen ezpata, San Markosen lehoia, eta besteak. Jantzi eta maskarek ere errealitatera jotzen zuten, beti bibliaren topikoei jarraituz. Oñatiko maskarek ez dute abstrakzioa bilatzen, ez dira ikurrak, aurpegi zehatzak baizik, beste lekuetako Gorpuzti eguneko prozesioetan bilatu eta lortu den bezala.

4. ONDORIO BATZUK

Euskal Herrian, eta inguruetan ere, mendeetan maskarak tradizio herritarrari helduta iraun du. Horrela iritsi zaigu gaur arte. Hain zuzen ere, maskara eta erritoak bat egin dute jaien bertan. Lanaren hasieran aipatu dugun bezala, tradizioan ez dago maskararik errito zehatzari lotuta ez dagoenik. Hots, alderantzizko harremana ez da maila kuantitatibo berdinekoa. Urteetan zehar bilakatu diren errito askok ez dute inondik ere maskararen beharrik.

Maskararen erabilera Euskal Herrian bi urtaroetan zabaltzen da, eta, jakina, urteko bi sasoi hauen jaien gainean oinarritzen da. Alde batetik, negua dela eta, maskara inauterietako lehentasunezko osagarria izan da, gaur egungo egoera desberdina bada ere. Guk, objektu batzuk behatu eta azaldu ditugu, nolabait nortasun herritarra erakusten dutelako, eta tradizioaren beraren ondorioak baitira. Baina, inauteriak biziki indartsuak zeudenean, hau da, XX. mende hasierako hiru edo lau hamarkadetan, maskara funtsezko janzkera-elementua izaten zen. Lekuko tradizioan oinarrituak zein kanpotik ekarri eta erositakoak izan, karatula nahitaezko objektua bazela oso nabaria da. Bestetik, maskarak udako jaietara eutsi die. Zalantzarik gabe, kuantitatiboki ez dago parekotasunik bi urtaro horien egoeren artean. Baina, uda inguruan ere maskarak kaleratu direla onartu behar da, maila apalagoan gerta zitekeen arren. Udako erritoak ez dira, oro har, negukoak bezain zehatzak, zabalagoak baizik. Jai aukera gehiago eskaintzen da. Denboran ere, uda inguruko erritoak apirila edo maiatzean hasi eta gutxienez urria edo azaro arte luza daitezke. Urtaro zabal honek erritoarekiko fase desberdinak gaintzen ditu, eta fase bakoitzak bere jaiak eskaintzen ditu.

Udan, maskarak maila desberdinetan kaleratu dira. Aldez aurretik, egungo egoera ez dela oso esanguratsua esan behar da. Iragan aberatsagoaren berria udal artxibo eta beste dokumentuek ematen digute. Horra hor, esate baterako, mozorrotu maskaradunen agerraldiak zenbait herritako udako jaietan (Oiertzungo kasua gogora dezagun, sanjuanetan hain zuzen). Edo, dantzari maskadunen ezpata dantza Donostiako iraganeko Gorpuzti egunean. Azken jai eta prozesio hauek direla eta, hona hemen ere oraingoz bizirik gelditzen zaigun errito zabal eta oparoa Oñatin, non jarraigoan figurante bibliko maskaradunek haien hieratismoa herriko kaleetan erakusten duten. Otsagiko jaien arazoa aipagarria da, zalantzarik gabe. Maskara dantza maisuaren objektua da, ez dantzariena. Antzeko egoera Penintsula osotik aurki dezakegu, eta multzo orokor berdineko dantza

---

28. Caro Baroja, J. "El estío ..." 71-72 or.

sagak ere bai. Ondorioz, udako jaietan maskarak maila desberdineko erabilerak izan dituela begi aurrean gelditzen da. Esparru horretan ere garrantzia handiko objektua izan dela behatzen da.

Euskal tradizioan maskarak egiteko material nagusienak bat baino gehiago izan dira. Oihalak hedapen handia hartu du, mota desberdinetako ehunak erabili dira, batzuetan oso meheak eta ia gardenak, besteetan lodi-lodiak. Gainera, oihal hutsa leku askotan aurkitzen dugun arren, beste tokietan oso landua izan da. Kasu hauetan sormen handiko apaingarriak gehitu zaizkie. Larruaren erabileraren ohiturak adibide batzuk erakutsi dizkigu. Ziurrena ere, aukera honek iraganean oraingoz aberatsagoa izan da. Kartoia ere erabilia izan da kasu batzuetan tradizio herritarrean. Beste aldetik, material honen maneiatzea hiri nagusietako neguko jaietan oraingoz ez da amaitu. Metalezko adibide bakarra aurkitu dugu, Unanuarena. Beste aldetik, egurra ez zaigu inoiz aipatu, baina Euskal Herriko inguruko egoera behatuta, iraganean tradizioko materiala izan dela nahiko logikoa dirudi, etnografikoki baieztatu gabe gelditzen den arren.

Oihalezko maskara asko oso sinpleak izan dira: zapi edo tela mehe bat, buru osoa estaltzeko bezain zabala, eta buruaren atzealdean koropilatuta. Batzuetan, begi edota ahoarentzat zuloak egiten dira, besteetan ez. Oihala lodia denean, maskara honek nahitaezko zuloak agintzen ditu. Gainera, Lapurdin gertatzen den bezala, berezko tela asko apain daiteke, baina eskema zehatzari jarraituz, ez edozein modutan. Azken maska hauek abstrakziorako bidean urrats bat luzatzen dute. Larruzko maskara batzuk oso latzak izan dira. Horra hor Zuberoakoak. Soilik, ahuntz larru pusketa bat begientzat zulatuta, eta buru atzean lotuta bi lokariz nahikoa izan da. Hartz maskarak konplexuagoak dira, batez ere buru osoa estaltzeko sortuak baitira, eta ondorioz azpiko edo barne egitura osatuagoak behar dituzte. Azken hauek irudikapen zoomorfikoari jarraitu diote. Maskara antropomorfikoak edo sasi-antropomorfikoak ugariak izan dira. Nolabait, Unanuakoak maila honetakoak izan daitezke, eta Oñatikoak behatuz gero, errealismoa handikoak direla nabartzen dugu.

Maskararen orainaldiak ez digu iragan oparoaren ideia zehatza eskaintzen. Artxiobotara jotzen badugu, oraingo egoera itzala besterik ez dela oharitzen dugu. Mendeetan zehar egindako bide honetan aukera asko baztertuta gelditu dira, eta horien aztarnak oso ahulak dira. Dokumentuetan aipatzen diren maskara horien guztien era zehatzak ez ditugu jaso. Nolakoak izan ziren ez dakigu. Hipotesiak gauzatzearren, ingurua behatzen dugu askotan, han eta hemen gauzak ezin zitezkeelako txit desberdinak izan, batez ere antzeko azturak, bizi moduak, ingurumenarekiko mendetasuna... gorde direlarik. Konparaketa tresna lagungarria da, zalantzarik gabe, konparaketa horretan elementu guztiak jokoan jartzen baditugu, hau da, maskararen testuinguru osoa erabiltzen badugu, fikziotik ihes eginda.

Edozein kasutan, gaur arte iritsi zaizkigun maskarak oso esanguratsuak dira, eta ikur aspektuetan ere hagitz adierazkorrak. Iragan galdu eta ahaztuaren aztarnak dira, ziurki tradizioaren azkenaldia, dagozkien errituen azkenaldia den heinean.